

S Z A K D O L G O Z A T

AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR TÖRTÉNETE A KIEGYEZÉSTŐL AZ
ELSŐ VILÁGHÁBORUIG TARTÓ IDŐSZAKBAN

NAGY ESZTER

1038 BUDAPEST

ZEMPLÉN GYŐZŐ U. 1.IV/37

V Á Z L A T

1. A könyvtár
technikai kérdések
könyvtári munkahelyek elhelyezkedése
fűtés
világítás
olvasóterem felszereltsége
2. A könyvtár funkciója, gyűjtőköre
3. Személyzet
a könyvtár vezetősége /fő- és alkönyvtárnokok/
a könyvtár egyéb dolgozói
feladatok
bérezés
4. Gyarapodás, katalogizálás
A/ gyarapodás módjai: köteleespéldány
vétel
csere
ajándék

B/ feldolgozás
a munka tempója
katalógusfajták: cédula
nyomtatott
5. Az állomány rendje
6. A hozzáférhetőség biztosítása, az olvasószolgálat
tevékenysége
7. Az összes ügyek fő irányítója: a Könyvtári Bizott-
ság
tagok
tevékenység
8. A könyvtár külön kezelt állományegységei
Kézirattár
Ősnyomtatványtár
Goethe-szoba
Széchenyi-Muzeum
9. A könyvtár művelődéstörténeti jelentősége
kisebb könyvtárak támogatása
az alapítók szándékának megvalósulása

A K Ö N Y V T Á R

Az Akadémiai Könyvtár 1865-ben költözött be a Magyar Tudományos Akadémia újonnan épült palotájába. Az átköltözés után a helykérdés lehető legkedvezőbben oldódott meg, ami annak volt köszönhető, hogy a könyvtár helyiségei előre megállapított tervek szerint készültek el az Akadémia dunaparti szárnyának földszinti részén. A főraktár egy 41x10,5 m terjedelmű, 6 m magas, középen kettős oszlopsorral tagolt, fent boltozattal záruló, templomhajóhoz hasonló csarnok lett. A főraktár kiegészítőjeként az udvari részen két mellékraktár épült. Az olvasókat két egymásba nyíló, összesen 70 férőhelyes olvasóterem várta. A könyvtárnoki dolgozószoba egy külön kis helyiségben kapott helyet.

Technikai kérdések, könyvtári munkahelyek elhelyezkedése

A könyvtár technikai berendezése eleinte korszerűnek számított. A kor színvonalának megfelelő munkahelyek álltak a könyvtár dolgozóinak rendelkezésére is. A fő- és alkönyvtárnok a külön, vagyis az akadémiai tagok számára létesített olvasótermet használta munkahelyül, az 1868-ban kinevezett könyvtári tiszt pedig a közolvasóteremben teljesített szolgálatot, a kéziratár /ezidőtájt Rómer Flóris/ a kéziratárban dolgozott. Az altisztek munkaszobája az előtérből jobbra nyíló udvari helyiség volt /később ez a szoba az Akadémia háziszolgájáé lett - mint szolgálati lakás - és a könyvtárnak csak hosszas sürgetés után sikerült visszaszereznie/. A XX. század elejétől ebben a helyiségben helyezték el a fontosabb hírlapokat. A könyvtári munkához szükséges felszerelések beszerzése nem ütközött nehézségekbe, mert papírra, írószerre, katalógusdobozokra és egyéb eszközökre az Akadémia mindig kellő mennyiségű pénzügyi keretet biztosított. A könyvtár szolgáltatásainak helye nem volt állandó, pl. a kölcsönzési szolgáltatás helye időszakonként változott.

F ü t é s

A fűtés technikai megoldása a könyvtár különböző helyiségeiben nem volt egységes. 1875 óta a főraktár fűtése a padlóba süllyesztett és vasrácsok alatt vezetett csövek alakjában alkalmazott központi fűtéssel történt. Az előteret, a két olvasótermet és a kéziratárat vaskályhával fűtötték /az olvasótermek és a kéziratár fűtését később korszerűsítették/. A többi helyiség vagy fűtetlenül állt /pl. az udvari nagyraktár/ vagy hagyományos cserép- és vaskályhával fűtötték. A központi forróvízfűtést 1875-ben vezették be az olvasótermekbe, amely a főraktár padlófűtésében folytatódott.

V i l á g í t á s

A világítást a századforduló körül már szinte mindenhol villanyvilágítással oldották meg, de kezdetben egyéb kezdetlegesebb módszereket is alkalmaztak: az olvasótermekben kezdetben gázlámpa világított, a raktárakban semmiféle világítás nem volt. Az elektromos áramot egy átalakítás kapcsán vezették be a könyvtár előterébe, a főkönyvtárnoki szobába és a közolvasóterembe. A főraktárba és a kéziratárba 1895-ben, az udvari nagyraktárba 1900-ban került bevezetésre a villanyvilágítás, az olvasótermekbe 1895-ben vezették be az elektromos áramot.

Olvasóterem felszereltsége

Az első időszakban csak a közolvasóteremben állítottak fel fogasokat ruhatár gyanánt, ez azonban nehezítette az ellenőrzést és 1879-ben kihelyezték az előtérbe /időszakonként ruhatáros hiányában ezt a posztot is altisztek látták el; így munkahelyük áttevődött az előtérbe és az ebből nyíló, a közolvasóteremhez vezető átjáró-előszobába/.

1884 tavaszán - Hunfalvy Pál főkönyvtárnok kívánságára - megnagyobbitották és megváltoztatták az olvasóterem asztalait. A négy darab új asztal 332x126 cm nagyságú volt, asztalonként 14-15 olvasóhellyel. Az asztalok tetejét posztóval vonatták be. A berendezést kiegészítette egy nem sokkal kisebb felügyelői asztal, két üveges szekrény a kézikönyveknek és a ruhafogas. Később a berendezésben kisebb módosítások történtek /pl. a fogasok eltávolítása/¹. Az akadémiai tagok olvasótermében két íróasztal a könyvtárosok részére, egy iratszokrény és több kisebb asztal, szék szolgált berendezésül. A szabad falakra nyitott könyvszekrények vagy polcos állványok kerültek, egyrészt az új folyóiratok és könyvek bemutatására, másrészt a feldolgozás céljaira. Ezt az olvasótermet 1884 után megszüntették. Egy része raktár lett, másik része továbbra is a főkönyvtárnok munkahelye maradt.

A KÖNYVTÁR FUNKCIÓJA, GYÜJTŐKÖRE

Az Akadémiai Könyvtár első gyűjtőkörét Hunfalvy Pál főkönyvtárnok és Budenz József alkönyvtárnok határozta meg: "általános elv ... az Akad. Könyvtár főleg csak a tudományos feldolgozásokat gyűjtse, ne pedig nyers anyaggyűjteményt hordjon össze, s hogy a tudományok gyakorlati alkalmazását tárgyzó irodalmakat rekesse ki". A következő szakokat állapították meg: "I. osztály. Akadémiák és tudományos társulatok kiadásai"; "II.A. Nyelvek és irodalmak osztálya" "1. Magyar irodalom" "2. Az országbeli nem-magyar nemzetek irodalmi" "3. Az európai egyéb irodalmak" "4. Altáji népek irodalmi" "5. Egyéb nem-európai és nem kulturnépek" "6. Görög- és latin classici irodalmak" "7. Keleti kulturnépek, főleg sémi és árja népek", "II.B. Nyelvtudomány" "1. Általános lingvisztikai gyűjtemény" "2. ... magyar-altáji lingvisztikai gyűjtemény"; "III. Historiai tudományok osztálya" "1. Történelem"² "2. Archaeologia" "3. Geographica"; "IV. Államtudományok és philosophia" "1. Politika" "2. Statisztika" "3. Jogtudomány" "4. Philosophia"; "V. Mathematikai és természettudományi osztály"; "VI. Általános és vegyes osztály" "Biographiai" "Általános irodalomtörténet" "Vegyes encyclopaediák" "Vegyes tartalmu jelentősebb folyóiratok".³ A gyűjtőköri utasítást a későbbiek folyamán Szász Károly módosította. Szerinte a történelmi, az állam- és jogtudományi és a gyakorlati célú munkák nem tartoznak az Akadémiai Könyvtár gyűjtőkörébe.

Az intézmény - az Akadémia elgondolása szerint - tehát általános gyűjtőkörű tudományos könyvtár volt, valójában erős többséget értek el az irodalmi, a nyelvészeti, a történelmi és a bölcséleti művek. Megtalálható volt a könyvtár állományában ezenkívül számos ritkaság, 11 magyar nyelvemlék, 466 ősnymtatvány, számos régi magyar könyv, Széchenyinek és más nevezetes személyeknek a kéziratai és a különgyűjtemények.⁴

Az 1897-ben életbeléptetett új köteleespéldány-törvény és az ezzel együttjáró szigorubb beszolgáltatási rendszer 1898-tól kezdve ugrásszerűen megnövelte az állományt, évi 10000 darabra, de ez a növekedés nem volt egészséges. A könyvtár - tudományos jellege és válogatási joga ellenére - a teljes köteleespéldány-anyagot gyűjtötte. Ennek két káros következménye lett. Egyrészt az, hogy saját tulajdonképpeni célkitűzésein túlmenően most már nem-tudományos ballasztot is gyűjtött, másrészt pedig az, hogy a megsokszorozódott gyarapodás feldolgozására sem férőhely, sem megfelelő mennyiségű munkaerő szempontjából nem volt felkészülve az intézmény.

A köteles- és ajándékpéldányként beáramló könyvek tengerében kiemelkedik néhány jól elkülöníthető értékes "sziget". Mindenekelőtt Helmholtz-Kirchoff-Bunsen neve említendő; a "heidelbergi szentháromság" művei mejdne minden kiadásban és gyakran sok példányban szerepelnek, a hozzájuk tartozó "tudománytörténeti vonzaskörrel" /J.A. Mayer, E.Dühring, J. Tyndall, C. Neumann, G. Wiedemann, F. Kohlrausch, a "Thomson-Tait" stb./ együtt. Szily Kálmán főkönyvtárnok egy időben igen intenzív "mechanikus hőelméleti" érdeklődésére utal a sok századközépi termodinamikai mű, amik közt azonban csak néhány fontos található, elsősorban Clausius könyvei /akinél Zürichben Szily - persze kötelező heidelbergi évének letöltésén kívül - tanult/ és Moritz Stronsky "Grundzüge zur Analyse der Molecularbewegung"-ja /Brünn, 1867/; Maxwell alapvető könyve a hőmozgásról azonban hiányzik. Jellegzetes a legfontosabb nevek és könyvek hiánya, ami a fizika század végén kezdődő hatalmas föllendülésével egyre szembeötlőbbé válik /a bécsiékből persze meglehetősen teljes a gyűjtemény, s így elkerülhetetlenül megvannak köztük a legnagyobbak is. Battermann és Mach; nyugatabbról azonban csak elvétve kerül be a fizika nagy forradalmi változásában szereplő szerző műve/.⁵ A tizes évektől kezdve a matematikába is betörnek a jellegtelen és értéktelen nyomdatermékek, a tudományos félcművek, ismeretterjesztő erőlködések.

Szerencsétlenül történt a századfordulón a duplumok kiválogatása, mivel a selejtezés egyetlen szempontja a nyomtatvány lehető teljessége volt /így a régi akadémiai és a Teleki állományból is sok könyv került szabadforgalomba/.

S Z E M É L Y Z E T

Az Akadémiai Könyvtár multbeli problémáinak, hátramaradásának egyik legfőbb oka egyrészt vezetőinek szakképzetlenségében, másrészt személyzetének csekély számában keresendő. A különböző hátráltató tényezők a fellendülés időszakában még nem idéztek elő zavarokat. Ezek a tényezők akkor hatottak leginkább bénítóan, midőn a könyvtárosi gyakorlattal nem rendelkező főkönyvtárnokok más területen való nyugalomba vonulásuk után kerültek az Akadémiai Könyvtár élére. Ugyanakkor az egyre inkább felhalmozódó problémák, nehézségek egyfelől friss, korszerű szakértelmet, másfelől fiatalos energiát, akaraterőt követeltek volna meg. A könyvtárban megnyilvánuló pangásnak, sőt visszaesésnek tehát az volt az egyik forrása, hogy a modern könyvtárszervezésben külön szakmai felkészültséget igénylő vezetői helyet igen érdemes, de már pályafutásuk végére ért akadémiai tagok számára állapították meg. A vezetők helytelen kiválasztásának oka a szabályok erre utaló pontjában keresendő /a régi akadémiai alapszabályok 50. paragrafusa szerint ugyanis: "a főkönyvtárnokokat az összes ülés egyszerű szótöbbséggel életfogytiglan választja és a gróf Teleki-nemzetség alapító ága nevezi ki a belső tagok sorából"/.⁶ Ez a jogszabály bizonyítja, hogy a vezetők kiválasztásakor nem a könyvtári jártasság, szakértelem dominált, hanem a Magyar Tudományos Akadémiához - mint tudományos intézményhez - fűződő minél régebbi kapcsolat. A könyvtár problémáinak másik oka - mint már említettem - a személyzet alacsony száma volt. A nemzetközileg elfogadott nézet tudományos nagykönyvtárakban minden 10-12000 kötet

állományra javasolt egy tisztviselőt. Az Akadémia könyvesháza lényegesen ez alatt a szám alatt maradt még akkor is, ha az idős főkönyvtárnokot teljes értékű munkaerőnek vennénk. Az időközönként alkalmazott szerződéses kisegítő tisztviselők csupán katalóguscédulák írását és másolását végezték a főkönyvtárnok irányításával. Mindezekből a vezetési és személyzeti hibákból szembeötlően látszik, hogy az Akadémia bizony nem sokat tett értékes könyvtára fejlesztése érdekében.

A kiegyezés és az első világháború között a könyvtárban több személy látott el vezetési funkciókat: főkönyvtárnoki, alkönyvtárnoki, kéziratтары és különgyűjteményvezetői feladatkört. A főkönyvtárnoki tisztséget a következők látták el: Hunfalvy Pál /korszakunk előtti időponttól - 1851-től - 1891-ig/, Fröhlich Róbert /1892-től 1894-ig/, Heller Ágost /1894 és 1902 között/ és Szily Kálmán /1902-től /kinevezve 1905-ben/ korszakunk utáni időpontig - 1924-ig/. Alkönyvtárnokok: Budenz József /korszakunk előtti időpont - 1862 - és 1875 között/, Lindner Ernő /1875-től 1902-ig/, Hellebrant Árpád /1892-től korszakunk utáni időpontig - 1925-ig/ és Pápay József /1908 és - korszakunk utáni időpont - 1931 között/. A kéziratтарat a következő dolgozók vezették: Rómer Flóris /korszakunk előtti időponttól - 1861-től - 1871-ig hivatalosan 1869-ig/, Jakab Elek /1876 és 1892 között/ és Heinlein István /1905-től korszakunk utáni időpontig - 1915-ig/. A XX. század elején alakult híres különgyűjteménye volt a könyvtárnak a Széchenyi-Muzeum /később bővebben lesz róla szó/. Ennek a muzeumnak volt a vezetője, muzeum-igazgatója Vissza Gyula. A muzeum 1905-ben kezdte meg működését és korszakunk időhatára után - 1947-ben - szűnt meg. A könyvtár vezetésében fontos szerepet játszott a Magyar Tudományos Akadémia Állandó Könyvtári Bizottsága /röviden: Könyvtári Bizottság/. E szervezet feladata a könyvtárral kapcsolatos javaslatok megtétele és a könyvtár feletti felügyelet gyakorlása volt. /A szervezetről és tevékenységéről később bővebben szó lesz/.

Hunfalvy Pál korszaka

Hunfalvy Pál volt a korszak első és egyetlen olyan főkönyvtárnoka, aki rendelkezett könyvtárosi ismeretekkel.⁷ Fiatalon, 30 éves korában vette kézbe a könyvtár vezetését, s hosszú működése alatt kiváló könyvtárosi gyakorlatot szerzett. Periódusunk kezdetén - Hunfalvy főkönyvtárosságának tizenhatodik esztendejében - intézkedés történt a kevés számú személyzet munkájának minél hatékonyabbá tételére. Ez a törekvés 1867-ben, az igazgatótanácsnak készített előterjesztésben, illetőleg jelentésben fogalmazódott meg. Hunfalvy véleménye szerint a fő- és alkönyvtárnok feladata a könyvtár rendezése, az új szerzemények, könyvek, folyóiratok naplózása, feldolgozása, köttetés és az olvasói igények kiszolgálása. Az előterjesztésben kívánalomként szerepelt egy könyvtári segédtszabályozás alkalmazása, akinek munkaköre - a két, vezető könyvtáros felügyelete alatt - a katalóguscédulák megírása és a közolvasóteremben a felügyelői poszt ellátása. Az adminisztráció intézésére kívánatos lenne továbbá egy könyvtári irnok, aki csak a másolásokat végezné. Ez az előterjesztés, habár a reális szükségleteket vette figyelembe, akkor nem valósult meg. A könyvtár forgalmának növekedésével azonban az újabb igények kielégítése 1875-ben halaszthatatlan intézkedéseket követelt.

A Könyvtári Bizottság február 14-i ülésén foglalkozott a könyvtári szolgálat ellátásával és a könyvtári "hivatal", vagyis a könyvtárosok feladatainak szabályozásával. Ajánlotta az igazgatótanácsnak, hogy a könyvtár dolgozóinak létszáma 4 főből álljon, és feladatkörük az alábbiak szerint alakuljon: A főkönyvtárnok hatásköre: a/ a könyvtár gyarapítása és kiegészítése; ennek érdekében az irodalom és a könyvpiac figyelemmel kísérése, b/ a könyvtár régi állománya, valamint új szerzeménye rendezése, a feldolgozás munkálatainak vezetése; A két alkönyvtárnok feladatköre a gyűjtemény rendezésének, katalogizálásának és kezelésének összes

egyéb teendőinek végzése. A kéziratтары munkakörének irányítása ekkor még nem tartozott a főkönyvtárnok hatáskörébe,⁸ tehát ez a munkakör ekkor nem került megfogalmazásra /nyilvánvalóan azért, mert a kéziratár kezelése speciális képzettséget /oklevéltani, középf- és újkori irodalmi ismereteket és egyéb szaktudást/ igényelt.

A bizottság javaslata alapján alapszabályi változás következett be a könyvtárosok alkalmazásával kapcsolatban. Kinevezésük joga ezentúl az elnökséget illette. Az Igazgatótanács november 7-i ülésén hagyta jóvá a bizottságnak a könyvtárat érintő munkák megosztására vonatkozó javaslatait, olyan módosítással, hogy a főkönyvtárnok alatt két állandó beosztott tisztviselő álljon, egy alkönyvtárnok és egy könyvtári tiszt.⁹ A Hunfalvy-időszak volt a könyvtár történetének legproblémamentesebb korszaka, mivel ekkor a főkönyvtárnok értő és szakavatott vezető, bölcs irányító volt. Halála korszakot zárt le a könyvtár történetében, ugyanis az ő nevéhez fűződött az Akadémia Könyvtárának, egy zárt tudós testületi könyvtárból, modern igényeknek megfelelő nyilvános könyvtárrá alakulása. /A modern felfogású könyvtárvezetést, könyvtárkezelést reprezentálják az 1870-es években bevezetett adminisztrációs újdonságok: az 1870-ben bevezetett, a kéziratgyarapodást nyilvántartó külön naplókötet és a - szintén ebben az évben kezdődő - rendszeres könyvkiadás napló. 1873-tól külön nyilvántartás szolgált a megrendelt dokumentumokra, valamint elkezdődött a "Könyvtári Napló".¹⁰

Hunfalvy mellett több jelentős egyéniség tevékenykedett ezidőtájt a könyvtárban: Budenz József és Lindner Ernő alkönyvtárnokok, Rómer Flóris és Jakab Elek kéziratтарыok /Lindner Ernő és Jakab Elek későbbi főkönyvtárnokok irányítása alatt is dolgoztak a könyvtárban - Lindner 1902-ig, Jakab 1892-ig/. Budenz József volt talán a legfontosabb segítség főkönyvtárnokának, hiszen a könyvtári munkák tömege az első két évben rájuk hárult: a költöztetés, az állomány újrendezése és felállítása¹¹ /Rómer Flóris mint kézirat- és éremtárőr a költözésben ugyan segített egy ideig,

de külön könyvtári irnokot - vagyis segédőrt - az Akadémia csak 1868. decemberében nevezett ki. Ez a segédőr volt Lindner Ernő, a későbbi - 1875-ben kinevezett - alkönyvtárnok, aki főleg a katalógusok készítésében jelentett lényeges segítség¹² /ezen a munkaterületen belül a kiadványok jelzettelését és a katalógusok gondozását végezte/.

Az Akadémiai Könyvtár Érem- és kéziratárának őre - mint már említettük - Rómer Flóris volt. Ő végezte a természettudományos szakok rendezését, felállítását: majd miután ezt befejezte, hozzáfogott a kéziratokkal kapcsolatos munkálatokhoz. Az iratokat tartalmuk szerint 16 szakcsoportba sorolta és az egyes szakokon belül nagyságrendbe állította. A szakcsoportokat úgy állapította meg, hogy azok a gyarapodással még további alcsoportokra bonthatók legyenek. Az ekkor kialakított szűkbe dolgozták fel a későbbi kéziratárak az újabb szerzeményeket. Egyéb javaslatai és jelentései - mint pl. Javaslat a kézirat- és okmánytár gyarapítására, Feljegyzés a kéziratár rendezéséről, A kéziratár okleveleinek rendezéséről - mind a célszerűséget és rendszerességet szolgálták az egyes irományok gyűjtése és kezelése tekintetében. Rómer hivatalosan 1869-ig vezette a kéziratárat, de ezt követően még két évig ott dolgozott. Távozását követően a kéziratár öt éven át gazdátlan volt. 1876-ban került az élére új vezető, Jakab Elek személyében, aki 1892-ig végezte ezt a munkát délutáni szabadidejében, évi 300 forintért. Másfél évtizeden át alapvetően fontos munkát végzett a kéziratár gondozásában. Az általa készített helyrajzi katalógus nélkülözhetetlen segédeszköz. Jakab meghatározó működését az Akadémia is méltányolta: tiszteletdíját az 1880-as évektől kezdve évi 400 forintra emelte és 1893-tól a Könyvtári Bizottság előterjesztésére ezt élethossziglan meghagyta.¹³

Fröhlich Róbert korszaka

A XIX. század utolsó évtizedében az Akadémia felső vezetésének megválasztásában uralkodó bizonytalanság hatással volt a könyvtárra is; megmutatkozott ez a főkönyvtárnok megválasztásakor. Hunfalvy Pál halála után az Akadémia Igazgatótanácsa Szily Kálmánt, a nemrégén választott főtítkárt bizta meg a főkönyvtárnok helyettesítésével, és csak egy év múlva tett javaslatot a Könyvtári Bizottság az összes ülésnek a főkönyvtárnok kinevezésére. A javaslat így hangzott: "1. a m. tud. Akadémia állandó Könyvtári Bizottsága, hivatkozással az Alapszabályok 52. paragrafusa és az Ügyrend 43. és 53. paragrafusaira, amelyek az akadémiai könyvtár felügyeletét, szükségleteinek állandó szemmeltartását, vezetésének irányzatát és a rávonatkozó javaslatok tételét e bizottságra ruházzák, bártorkodik javaslatát a megüresedett főkönyvtárnoki állás betöltésére nézve a következőkben előterjeszteni. A Könyvtári Bizottság, noha azon szerencsés helyzetben van, hogy az Akadémiának több olyan tagját nevezhetné meg, akik tudományos működésük alapján ez állás betöltésére teljesen hivatottak volnának, ha másnemű hivatalos elfoglaltságuktól megválva, egész erejüket a könyvtár szolgálatának szentelhetnék, de figyelembe véve, hogy az ily nagy terjedelmű és gyakori használatu könyvtárnál, mint aminő a m. tud. Akadémia Könyvtára, amelynek több szakja még kellően lajstromozva és rendezve nincs, s amely éppen a tudományos folyóiratokra és társasági kiadványokra nézve még tetemes kiegészítésekre vár, fölöttébb kívánatos az, hogy a főkönyvtárnoknak, mint akadémiai tagnak a tudományos irodalmi munkássága mellett első és főfoglalatossága a vezetésére bizott könyvtár legyen, mindezeket megfontolva a Könyvtári Bizottság a megüresedett állásra közakarrattal és egyhangúlag Fröhlich Róbert 1. tagot ajánlja, ki alapos nyelvismereteinél, tudományos hajlamainál s az ókori történet önálló művelésénél s a külföldi tudományos intézetek körében szerzett összeköttetéseinél fogva teljesen hivatott az állás betöltésére".¹⁴

A bizottság e javaslata 1892. november 23-án került az összes ülés elé, ahol vita alakult ki. Többen azt vetették fel, hogy halasszák el a főkönyvtárnok választását, mások Heller Ágost nevét említették, mint főkönyvtárnok jelöltet. Végül is megszületett a döntés. A tagok többsége szerint "... az elhalasztás iránt tett indítvány szótöbbséggel mellőztetvén, az összes ülés az Ügyrend 15. paragrafus n. pontja értelmében titkos szavazással döntött a főkönyvtárnoki tisztre ajánlás kérdésében. Húsz szavazat adatott le s ebből Fröhlich Róbert 1. tagra 13, Heller Ágost 1. tagra 2 esett, 5 szavazócédula üresen adatott be. Eszerint a főkönyvtárnoki állásra Fröhlich Róbert 1. tag fog ajánlani a Teleki-nemzetségnek kinevezés végett". A javaslatot a Teleki-család még abban az évben jóváhagyta, így Fröhlich még aránylag fiatalon - 48 éves korában - lett az Akadémiai Könyvtár főkönyvtárnoka. A könyvtár előtt álló feladatok megoldására a fiatal főkönyvtárnok személye reménnyel kecsegtetett. Nem így történt. A valamivel több mint egy év, melyet Fröhlich akadémiai könyvtárosi funkciójában töltött, ha elég is volt arra, hogy a könyvtárelméleti és könyvtártechnikai problémák részleteivel megismerkedjen, munkálkodásra már nem hagyott időt neki. 1894. májusában meghalt. /Főkönyvtárnoksága idején - 1892-ben - nevezték ki alkönyvtárnoknak Hellebrant Árpádot, akiről később még bővebben szó lesz/.

Heller Ágost korszaka

A Tudományos Akadémián a XIX. század utolsó éveiben kezdett a természettudomány súlya növekedni, s így az e téren működő tudósok befolyása érezhető lett a személyi változásoknál is. Az elnök és a főtitkár egyaránt, valamint az új főkönyvtárnok is természettudós lett. Fröhlich Róbert halála után a Könyvtári Bizottság az év vége felé foglalkozott

a főkönyvtárnok jelölésével. A bizottság két jelölt - Heller Ágost és Csánki Dezső - közül választhatott. Elismerte Csánki Dezső történettudományi munkásságát és levéltárnoki gyakorlatát, de mivel "... a MTA Könyvtára olyan modern jellegű könyvtár, melynek legfőbb feladata a tudományos intézetek és egyesületek kiadványainak és a tudományos folyóiratoknak lehetőleg teljes egybegyűjtése és rendbentartása, s tekintetbe véve azt, hogy Heller Ágost r. tag éppen e téren..." gyakorlatlaltal rendelkezik, őt ajánlja a főkönyvtárnoki posztra.¹⁵

Heller Ágost még aránylag fiatalon, 51 éves korában lett az Akadémiai Könyvtár főkönyvtárnoka. Hivatalba lépése után egy év múlva terjesztette első jelentését a Könyvtári Bizottság elé /melynek tagja és előadója volt/. Jelentésében vázolta a könyvtár állapotát és külön kiemelte a legsürgetőbb feladatokat. Néhány célszerű javaslatot tett: a könyvtár új szerzeményeinek kezelésére és a kölcsönzés reformjára vonatkozóan. Távolabbi célként jelölte meg a még feldolgozatlan szakok katalógizálását, és a folyóiratok új rendszerű nyilvántartását. Újításokat vezetett be a naplózás terén. Több naplófajta kapcsolható a nevéhez: 1. a hazai és külföldi tudományos társulatok kiadványainak, 2. a könyvtárba beérkezett magyar és külföldi folytatásos művek /folyóiratok/ nyilvántartására. Elrendelte a gyarapodási naplóban a rendszeres vételár feltüntetését. Új állományileltár /Törzskönyv/ és új cserenyilvántartás bevezetését kezdte el, valamint a meglévő szakkatalógus reformját hajtotta végre. A katalógust ezentúl kötött állapotban kapták meg az olvasók. Érdemei vannak a könyvtár adminisztrációjának ésszerűsítésében. Az ő idejétől kezdve készült napló a beiratkozott olvasókról. Felállította a könyvtári kiadások utalványozási könyvét, és iktatókönyvvé alakította át az eddigi könyvtári ügykezelési naplót.

A régi szakok katalógizálására külön alkalmi segéderőket alkalmazott. a keleti könyvek és kéziratok katalógizálását szakemberrel végeztette el: Goldziher Ignác ajánlására Máder Bélát alkalmazta. A régebbi szakokból és az újabb

restanciák közül Heller kiválasztotta a duplumokat és ezeket értékesítette. Vezetése alatt a könyvtár működése nemcsak nagyfokú szervezettségével tűnt ki, hanem a zavartalan működéshez feltétlenül szükséges anyagi alapot és raktári férőhelyet is neki sikerült biztosítania. Az ő érdeme volt a Goethe szoba felállítása /a Goethe szobáról később bővebben lesz szó/, a könyvtár nagyraktárába és a kéziratárba a villanyvilágítás bevezetése. Ő harcolta ki az udvari nagy raktárterem bebutoroztatását és ezáltal a raktári férőhelyhiány kiküszöbölését. A raktárban csak a helyet foglaló napilapokat az ő idejében adta át a könyvtár a Nemzeti Múzeum könyvtárának, a ritkán használt, nem tudományos rendeltetésű folyóiratokat pedig a nagyolvasóterem alatt lévő helyiségben helyezték el. Heller hallatlanul sokat tett és dolgozott a könyvtárért; az ő kezenyomát őrzi a könyvtár iktatókönyve 1894-98 között, a "Gyarapodási Napló", amelyet 1896 tavaszától 1900 végéig ő vezetett. Sokféle tevékenységi területe mutatja, hogy neki sem sikerült elérnie a személyzet létszámának bővítését és ezzel összefüggésben a munkamegosztás fejlődését. Az 1898. évről szóló jelentése tárja fel a tarthatatlan helyzetet: Lindner Ernő alkönyvtárnok tartósan beteg, a másik alkönyvtárnok Hellebrant Árpád, a kötelesepéldányok és cserekiadványok beérkezését látja el, a többi munka, az egész könyvtár kezelése, a katalogizálás és az összes adminisztráció a főkönyvtárnokra marad.

Az Akadémia megpróbált könnyíteni a főkönyvtárnok terhein. Részben úgy, hogy a katalóguscédulák írására másolók beállítását engedélyezte /Tomka Gusztáv, Lesskó Béla és Gruber Lajos dolgozott ekkor a könyvtárban ilyen minőségben/, részben Heller Ágost szabadságidejére 1901 januárjában alkalmazta ideiglenesen Pápay József finnugor nyelvészt - a későbbi alkönyvtárnokot -, és a délutáni könyvtári szolgálat ellátására tiszteletdíjasként Melich Jánost. /A segítség azonban már későn érkezett. Heller egészségét a sok munka megviselte/.

Heller Ágost ekkor kezdett hozzá, az Akadémia megbízásából, a fizika történetének megírásához, de már betegen. 1901 szeptember 17-én Eötvös Lóránd azt írta neki, hogy örül állapota javulásának és a fizika története megírásához 1903 január 3-ig szabadságot engedélyez számára. Közli vele azt is, hogy a főkönyvtárnoki teendők gyakorlati ellátásával Hellebrant Árpád alkönyvtárnokot bízták meg, de a főfelügyelet joga továbbra is Heller Ágostot illeti meg. Heller 1902 szeptemberében halt meg. /Heller főkönyvtárnokságának utolsó évében - 1902-ben - kezdte meg munkáját a könyvtárban Vízota Gyula, a későbbi Széchenyi-Muzeum gondozója/.

Szily Kálmán korszaka

Hellebrant Árpádnak Pápay Józseffel és a három tagu al-tiszti személyzettel /Horn Antal, Fuchs János és Király Ist-ván/ a jó együttműködés következtében zökkenőmentesen sike-rült a könyvtár működését biztosítani, és ez lehetett az e-gyik oka annak, hogy az Akadémia Heller Ágost halála után is-mét halogatta a főkönyvtárnok kinevezését. A halasztást az is magyarázhatja, hogy Szily Kálmánban érlelődött főtitkári tisztéről való lemondásának gondolata, sőt - Ilosvay Lajos szerint - "törekedett" a főkönyvtárnoki állás elnyerésére. Szily Kálmánnak az Akadémiai Könyvtárral kapcsolatos tevékeny-ségét tehát két nagy periódusra lehet felosztani: 1. az 1905-ig terjedő időszakra /főtitkári korszakára/ és 2. az 1905-től kezdődő időszakra /főkönyvtárnoki korszakára/. Főtitkári tisztsége folyamán igyekezett a csekély számú könyvtári sze-mélyzetet növelni - ez akkor sem és később sem sikerült neki. Ebben az időszakban határozta el - az ő javaslatára - az Akadémia a Széchenyi - Muzeum létesítését 1890-ben. Ugyan-csak még mint főtitkár kísérletet tett a Jakab Elek halála óta gazdátlanul maradt kézirat-tárban felgyűlt újabb iratok rendeztetésére, illetőleg a gyűjtemény katalogizáltatására.¹⁶

Először Illéssy János levéltárostól kért erre javaslatot, majd Heinlein Istvántól. Heinlein István 1904 október elején adta be tervezetét /ehhez Hellebrant Árpád is észrevételeket tett/. Tervezetét elfogadták, mert 1905 január 1-ével, mind ideiglenes könyvtártisztet találjuk a kézirattárban - 1909-ben nevezték ki könyvtártisztté - havi tiszteletdíjért. /Heinlein a kézirattári munka mellett még más feladatokat is ellátott, pl. idegen nyelvű levelezést./ A kisegítő altisztek /Hegedüs József és Rieger Péter/ kineveztetésére is ebben az időszakban került sor. Azt a tényt, hogy Szily már főtitkári korszakában szíven viselte a könyvtár problémáit, az magyarázhatja meg, hogy 1891-től a Könyvtári Bizottság tagja volt /1905-től előadója lett/.

Főkönyvtárnoknak az Akadémia akkori elnöke - Eötvös Lóránd - ajánlotta. A Teleki család 1905 áprilisában nevezte ki. Hivatalba lépése idején a könyvtárban a következő dolgozók teljesítették szolgálatot: Hellebrant Árpád alkönyvtárnok, Pápay József könyvtártiszt, Heinlein István könyvtári segéd tiszt a kézirattárban, Vízota Gyula a Széchenyi-Muzeum igazgatója. Altisztek: Király István, Hegedüs József, Rieger Péter. A tárgyalt időszakban Szily volt a második természet-tudós főkönyvtárnok, aki az 1890-es évek elejétől nyelvtudóssá is átképezte magát. Kinevezése után körlevéllel fordult az Akadémia tagjaihoz, hogy a folyóiratokban és másutt megjelent tanulmányaikból, cikkeikből küldjenek különlenyomatot, hogy így teljes irodalmi működésüket nyilván lehessen tartani. Érdemének tudható be, hogy a könyvtárba került nagyobb adományokat késedelem nélkül feldolgozta. A már meglévő állományrészeket igyekezett ismertté tenni. A következő katalógusokat jelentette meg: Szily Kálmán - Vízota Gyula: Az MTA Széchenyi Muzeumának tárgyjegyzéke. 1905.; Ráth György Régi Magyar Könyvtára. 1905.; Folyóiratok és időszakos kiadványok a MTA Könyvtárában. 1906.; Weisz Miksa: Kaufmann Dávid könyvtárának héber kéziratok és könyvei. 1906.; Hellebrant Árpád: Diplomatariumok és monumenták a MTA Könyvtárában. 1909. Az ő idejében növekedett a könyvtár költségvetése.

A különféle beszerzési forrásokból származó nyomtatványok beáramlása mind a feldolgozás, mind a raktári elhelyezés tekintetében nehéz helyzetbe hozta a könyvtárat. Az ő munkája eredményeként két esetben sikerült újabb raktári főrőhelyeket biztosítani: az egyik vasállványos raktárat az első emeleti un. Schenek-lakás öt helyiségében a "Schlick-féle Vasöntöde és Gépgyár R.T." 1910-ben 6115 koronáért építette meg, ez 38650 kötet elhelyezését tette lehetővé. A második raktárrészt a volt főkönyvtárnoki lakásból alakították át, amit Szily Kálmán ajánlott fel a könyvtár céljaira.¹⁷ A századforduló utáni első évtizedben a főraktár állványainak tetejét toldalékpalcokkal építették be. Szily a könyvtár - mint egész - fellendítését is megkísérelte. Elsősorban a budapesti nagykönyvtárak helyzetével és szerepével foglalkozott. A fővárosban három nagykönyvtár van - írta az Akadémia igazgatótanácsához intézett jelentésében -, a Muzeumi, az Egyetemi és az Akadémiai. Én azonban - folytatta - "sokkal jobban szeretném, ha a három nagyobb könyvtár helyett már ma egy nagy könyvtárunk lenne, egy nagy nemzeti könyvtár". Ezek a könyvtárak "csak ideiglenes különítménynek tekintendők, melyeknek az lesz a végső rendeltetésük, hogy majdan egy fedél alatt egy tömör egésszé egyesüljenek". Addig is azonban "arra kell törekedniök, hogy gyarapításaikban és a fejlesztésben számon tartsák a jövőt és okszerű munkafelosztással beszerzéseikben felelhessenek meg az egységnek. A Nemzeti Muzeum legyen Bibliotheca Hungarica a szó legtagabb értelmében, körébe tartozik nemcsak a magyar nyelvű irodalom az ő egész teljességében, hanem mindaz, amit magyarok és magyarországiak bárhol és bármilyen nyelven bármely tárgyról, s mindaz, amit külföldiek hazánkról irtak s valaha írni fognak. Az Egyetemi Könyvtár a kézikönyvek tárháza az irodalom és tudomány minden ágából, kivéve a technika, az alkalmazott matematika és természettudomány körébe esőket, amelyeknek a Müegyetem a természetes gyűjtőköre és tárháza. Akadémiánk könyvtára pedig a magyar nyelvű irodalomon kívül elsősorban a tudós társaságok és egyesületek ki-

adványait, a folyóiratokat s az "összes művek"-et szerezzék meg a lehető teljességében". Igaz - hangoztatta Szily -, hogy nehéz szabatosan elkülöníteni a határokat, arra mégis ügyelni kell, hogy a három nagykönyvtár amúgy is szűkre szabott költségvetését ne terheljük meg felesleges módon azzal, hogy drága műveket esetleg három példányban szerezzünk meg, míg egyes kisebb munkák, noha keresettek - egyikben sem találhatók meg. Ezért javasolta, hogy a nagyobb nyilvános könyvtárak vezetői időnként beszéljék meg a munkamegosztást. Kérte, hogy a Múzeumi Könyvtár és az Egyetemi Könyvtár igazgatóit - akik egyébként is akadémikusok voltak - válasszák be az Akadémiai Könyvtár könyvtárbizottságába, s így adjanak alkalmat az együttműködésre.

Szily tervéből semmi sem valósult meg, még megbeszélést sem tartottak róla. Ő mégis megkísérelte, hogy legalább a vezetése alatt álló intézmény teljesítse az általa megfogalmazott feladatot. Ezért megkezdte a meglevő folyóiratok, sorozatok, akadémiai kiadványok katalogizálását. Az Akadémia három osztályát kérte meg, hogy ennek kinyomtatására juttassanak az 1906. évi költségvetésből 600-600 koronát a könyvtár részére /ez meg is történt/. A katalógusok elkészítése után kiugrottak a hiányosságok. A pótlások, kiegészítések érdekében számos kérő levelet küldött a külföldi akadémiákhoz, az antikváriumoknak pedig ilyen irányú vételi ajánlatot tett. A főkönyvtárnak fontosnak tartotta, hogy elsősorban az értékesebb adományok legyenek feldolgozva /ilyet a könyvtár bőven kapott/. Pártolta Hellebrant Árpád alkönyvtárnok korábbi kezdeményezését: a diplomatáriumok /oklevéltárak/ gyűjtését. Ezeket nemcsak katalogizálták, hanem az új beszerzések jegyzékét rendszeresen közölték is az Akadémiai Értesítőben.¹³

Szily a könyvtárosok kiválasztásánál a képzett tisztviselőket részesítette előnyben, azonban a dolgozók szakképzettsége nem tudta ellensúlyozni alacsony létszámukat.

A "Magyar Minerva" című kiadvány V. kötete szerint 1912-ben a mintegy 184000 kötet könyvet és 20000 kéziratot számláló Akadémiai Könyvtárnak csak négy státuszalkalmazottja volt /ezt a tisztviselői létszámot két altiszt egészítette ki/. Ugyanekkor a 135000 kötettel rendelkező Kolozsvári Egyetemi Könyvtár 14 tudományos dolgozót, a mintegy 110000 kötetes Fővárosi Könyvtár kilenc tisztviselőt, az Akadémiai Könyvtárnál nagyobb budapesti Egyetemi Könyvtár 14 tudományos tisztviselőt, 5 altisztet és 11 "szolgát", az Országos Széchényi Könyvtár 23 tudományos tisztviselőt foglalkoztatott. Még világosabb az összehasonlítás, ha az egy fő státuszalkalmazottra eső kötetszámot vesszük alapul: az Akadémiai Könyvtárban 46000, az Egyetemi Könyvtárban 35130 /kisegitő személyzet nélkül/, az Országos Széchényi Könyvtárban 13278, a Fővárosi Könyvtárban 1222, a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban 5705, a Honvéd Ludovika Akadémia Könyvtárában 6138 kötet könyv jutott egy kinevezett könyvtárosra. Szily a nehézségek ellenére is fent tudta tartani az olvasók előtt a könyvtár jó hírét. Átfogó bibliográfiai ismeretek és kitűnő emlékezőtehetség birtokában volt, így a hozzáforduló kutatókat eredményesen tudta támogatni.

Hellebrant Árpád alkönyvtárnok

Az összes főkönyvtárnok irányítása alatt tevékenykedett a könyvtárban Hellebrant Árpád, aki 1879-től állt a könyvtár szolgálatában, és nemcsak nagy könyvtártechnikai és elméleti szaktudásával, hanem a könyvtárat ismertető tudományos publikációival is megörökítette nevét. A feldolgozó munkát elsősorban ő mentette meg a csődtől. Ő képviselte a szakértelmet és nem utolsósorban a munkát. Mindazt, ami később több osztály feladata lett, egymaga végezte. Munkabírása egyenesen csodálatos volt. Személyesen nézte át a jelentősebb hazai és külföldi folyóiratokat, napilapokat, s ezek alapján készítette el a rendelések jegyzékét.

Igy a szűkre szabott költségvetésből mindenkor meg tudta szerezni a legfontosabb műveket, legalább társadalomtudományi vonatkozásban. Maga vezette egy nagy bőrkötésű könyvben a cserével kapcsolatos adminisztrációt kétszáznál több külföldi akadémiával és más intézménnyel. Ő jegyezte be a beérkezett műveket a leltárba - akkor járuléknapló volt a neve -, és ő sorolta be a müncheni rendszerből ugyancsak általa alakított szakrendszerbe. A katalóguscédulák nagyobb része hasonlóképpen az ő munkája volt. Különös gondot fordított az oklevélgyűjtemények és más hasonló tárgyú monumenták gyűjtésére /1901-ben sikerült erre a célra külön beszerzési hitelt kapnia/. Fontosnak tartotta, hogy ezekről a történetírók tudomást szerezzenek, ezért jegyzéküket 1909-ben külön füzetben közreadta és az új szerzeményeket később rendszeresen közölte a könyvtár éves jelentéseiben.

A könyvtárosok közt ő volt az első könyvszakértő. A legképzettebb antikváriusnál is jobban értett a könyvpiachoz. Külön tájékoztató osztály ekkor még legnagyobb könyvtárainkban sem üzemelt, de Hellebranthoz bárki fordulhatott felvilágosításért. A szakirodalmat jól ismerő akadémikusok, kutatók is hozzá fordultak, ha forrásra volt szükségük. Bámulatos emlékező tehetségével többnyire fejből diktálta le a kért irodalmat. Amikor a századfordulón főkönyvtárnokhelyettesként dolgozott, szükségszerűen foglalkoznia kellett az állománygyarapítással, a szakirodalom figyelésével, a vásárlások lebonyolításával, az egész könyvtár munkájának vezetésével. Hallatlan munkabírással és szakismerettel végezte ezt a tevékenységet. A beszerzési munka nagy része akkor is munkaköre maradt, amikor a főkönyvtárnoki posztot betöltötték - Szily Kálmánnal.

Megállapítható, hogy a könyvtár - fejlődése szempontjából - sokat köszönhetett a főkönyvtárnokok közül Hunfalvy Pálnak, Heller Ágostnak és Szily Kálmánnak, az alkönyvtárnokok közül pedig Hellebrant Árpádnak.

B é r e z é s

1868. március 10-én a könyvtárnokok felterjesztést készítettek az Igazgató Tanács számára, amelynek egyik pontja a könyvtárnokok javadalmazásával foglalkozott. Ez a pont megállapította: a könyvtárnokok fizetése, a palotában lévő lakásjárandóság mellett is, a legkevesebb az összes akadémiai tisztviselők díja között: Rómer Flóris kéziratárőrnek évi 300, Budenz József alkönyvtárnoknak évi 500, Hunfalvy Pál főkönyvtárnoknak évi 530 frt. /a könyvtárosok itt valószínűleg Csengery Antal akadémiai jegyző és levéltárnok és Tóth Lőrinc akadémiai pénztárnok jövedelméhez viszonyítva találták bérüket rendkívül alacsonynak/.¹⁹ 1868 végére a könyvtárosok és altisztek évi jövedelme a következőképpen alakult: /Hunfalvy Pál főkönyvtárnok évi 530 forint és szolgálati lakás /ezen felül 500 forint, mint akadémiai fizetési rendes tagsági járandóság/; Budenz József alkönyvtárnok évi 500 forint és ugyancsak szolgálati lakás; Rómer Flóris kéziratárőr évi 300 forint; Lindner Ernő segédőr évi 300 forint/; altisztek: Mészáros János évi 300 forint és két öl fa/ /a palotában lévő lakását gr.Waldstein János fizette/; Molla Izsák, évi 300 forint és két öl fa; Hellebrant Ágoston, évi 300 forint/. /Ezen felül minden altisztnek évenként egy öltözet ruha járt /kalap, atilla, mellény, nadrág, csizma/.

A könyvtárosok több alkalommal folyamodtak fizetéseselemzésért az igazgatósághoz és bizonyos emelésekben részesültek is. Ennek ellenére 1870. április 27-én az Akadémia költségvetésének tárgyalásakor szembeötlően megmutatkozott a főkönyvtárnok, az alkönyvtárnok, a kéziratárőr és a segédőr fizetésének alacsony összege. /Ezek a tények csak azzal magyarázhatók, hogy a könyvtári tisztviselők dotációjának megállapításakor - a családi állapot mellett - mindig figyelembe vették az egyéb forrásból származó egyéni jövedelmeket is/.

A költségvetés tárgyalásakor Csengery Antal igazgatósági tagnak a jövedelmek emeléséhez fűzött összefoglalása tanúsítja azt is, hogy bérfeszültség lehetett a tisztviselők illetményei miatt: "általában megjegyeztetik, hogy mind a könyvtárnokok, mind az irodai és javitnoki személyzet, mind a cselédek folyamodtak javításért.

E folyamatok azonban csak együtt az összes fizetések végleges szabályozása alkalmával, az Akadémia vagyoni állapotának rendezése után javasoltatnak tárgyalás alá vétetni." A könyvtárosok dotálásának problémája a fenti határozattól függetlenül arra "kényszerítette" az igazgatótanácsot, hogy 1875-ben behatóan foglalkozzon bérkérdésekkel. Évi 1200 forint fizetéssel és 20 % lakbérpótlékkal 1875. július 1-től Lindner Ernő lett az első alkönyvtárnok, aki nem volt akadémiai tag. A kinevezendő könyvtártiszt számára évi 800 forintot és a palotában lévő 2 szobás lakást rendelt az igazgatótanács. Bár határozatilag nem mondta ki, de a gyakorlatban tudomásul vette egy kéziratáros alkalmazásának szükségességét, aki számára évi 300 forint tiszteletdíjat állapított meg a könyvtár évenként kapott állami dotációjának terhére.²⁰ A súlyosbodó gazdasági helyzet, a lassan, de fokozatosan emelkedő árak, ugyanakkor a stagnáló bérek, időről-időre gondot okoztak az Akadémia elnökségének a tisztviselők fizetésének javításával kapcsolatosan.

1882 elején a könyvtárosok ismét fizetésemelést kértek. Az elnökség - felmérve a helyzetet - méltányolta ugyan a felhozott indokokat, de nem javasolhatta az Igazgatótanácsnak a dotáció felemelését. Egyrészt azért, mert az Akadémia személyi járandóságának rovatát két nyugdíj folyósítása is terhelte akkoriban, és a "fizetést emelni csak az Akadémia tudományos munkásságának rovására lehetne". Másrészt a felmérés alkalmával kitűnt az a bérfeszültség, amely a vezető könyvtáros fizetése és az alárendelt egyik dolgozó jövedelme között fennállt /"mig ugyanis a főkönyvtárnok fizetése 1000 forint, az egyik tiszté már 1300 forint"/. Az elnökség

azt is megállapította, hogy a két beosztott könyvtáros dotációja közötti differencia aránytalanul nagy, "munkásságuk pedig minden tekintetben egyenlő: ezért javasolja, hogy a második könyvtártisztnek a vegyes kiadások rovatából 100 forint személyes pótlék engedélyeztessék". Az 1883. évi költségvetés tárgyalása után az elnökség ezt a megállapítást közölte a főkönyvtárnokkal és ígéretet tett arra vonatkozóan, hogy 1884-től rendezi a fizetéseket. A fizetések alakulása 1884-től: Hunfalvy Pál évi 1300 forint és lakás; Lindner Ernő évi 1200 forint és lakáspénz, Hellebrant Árpád évi 1000 forint és lakás; Jakab Elek évi 400 forint.

Legközelebb az 1892. december 4-i igazgatósági ülésen került sor a könyvtárosok jövedelmének tárgyalására - a Könyvtári Bizottság előterjesztése alapján. Az Igazgatótanács ekkor egyszersmindenkorra rendezte a könyvtárosok javadalmazására vonatkozó szabályzatokat. Kimondta, hogy a főkönyvtárnok fizetése 1893-tól évi 2000 forint és 600 forint lakbérpótlék. "A két alkönyvtárnok fizetése ugyanonnan számítva 1500-1500 forintban, lakáspénzük pedig 300-300 forintban állapíttatik meg". Mindhárman ötévenként 100-100 forint korpótlékban részesülnek, mely egymásután ötször ismételhető. Továbbá a három könyvtáros közül egynek a palotában kell laknia, s a bentlakó tisztviselő nem kap lakbérpótlékot /az összes ülés dönti el, hogy ki lakjon az Akadémia palotájában/.

Jakab Elek kézirattáros 1892-ben tett jelentést a kézirattár rendezésének befejezéséről. Az Akadémia elismerését fejezte ki a végzett munkáért azáltal is, hogy "a Könyvtári Bizottság előterjesztésére a pénzügyi bizottság ajánlja, hogy a könyvtár tételénél a kézirattár rendezéséért eddig járó tiszteletdíj Jakab Elek rendes tagnak, tekintettel arra, hogy az utóbbi egy év alatt sok év munkáját végezte el, hagyassék meg élethossziglan. Elfogadtatik azon feltétel mellett, hogy Jakab Elek e nembeli munkásságát a Széchenyi iratok rendezésében folytatni fogja"²¹.

A ruhatárosok nem voltak kinevezett dolgozói az Akadémiának. Hunfalvy Pál igazgatása folyamán ezt a munkát rendszerint rokkant katonák látták el havi 9-10 forint díjazásért, melyet - mint alkalmi munkát - a könyvtár költségvetésének terhére számoltak el /ez a gyakorlat később is fennmaradt/. A könyvtári altisztek fizetésemelését először Hunfalvy Pál kérte az elnökségtől 1875-ben havi 5, évi 60 forinttal. Az indoklás azt volt, hogy az altisztek az új könyvtári rendtartás szerint napi 8 órát dolgoznak. /Az altisztek /szolgák/ díjazása emelkedett is időnként/.

Az Akadémia 1898-tól tért át a koronában történő fizetésekre. "Az 1898-ban utoljára kifizetett osztrák értékű forint az 1899-ben számolt aranykoronához viszonyítva 1:2 arányos. 1 Ft = 2 korona". A koronarendszer bevezetése változatlanul hagyta az 1892-ben elvileg megállapított tisztviselői illetmények rendszerét. ²²

GYARAPODÁS, KATALOGIZÁLÁS

Az első világháború kitöréséig a könyvtár nagyjából egyenletesen fejlődött, de nem kis hiányosságok is mutatkoztak, amelyek a korszak végére mind érezhetőbbekké váltak. Lehetővé vált számára, hogy modern nagykönyvtárrá szerveződjék, megfelelő olvasóhelyiségekhez és raktárakhoz jusson, s így az akadémikusok és a tudományos célból olvasók rendelkezésére álljon. A könyvtár fejlődése - néhány, a későbbi hanyatlást már magában hordozó jelenségtől eltekintve - a századfordulóig jóformán töretlen volt s fel tudta használni a még felfelé lendülő kapitalizmus erősítő és előremutató tendenciáit. Az Akadémia Könyvtára folyamatosan gyarapodott, s csakhamar országos jelentőségre tett szert. Az évi gyarapodás 1885-ig 1500 egység körül mozgott, 1897-re 2300-ra emelkedett, ettől kezdve 1914-ig pedig minden évben elérte a 10000-et. Az összállomány 1914-ben

220000 kötet körül lehetett.²³ 1914-ig a hagyatékok hozta gyarapodáson túl - ókortudományi anyagát tekintve ezek között elsősorban a Telekiek könyvtára volt jelentős-, ha nem is nagyarányú, de tudományos fejlesztés jellemezte a könyvtár szerzeményezését. A raktárak már az 1890-es évek közepén zsúfolásig megteltek. Egyes szakokat össze kellett csomagolni, és a használatból ideiglenesen kivonni. Átmeneti segítséget jelentett, hogy két szolgálati lakást átalakítottak raktárrá.

A szerzeményezéssel kapcsolatos munkálatok terén szinte létfontosságú volt Arany János tevékenysége, aki 1877-ig - akadémiai főtitkári teendői ellátása mellett - a könyvtárban is dolgozott. Szinte mindennapos elfoglaltságot jelentett számára a beérkező ajándék-, csere- és köteleespéldányok átvétele és a könyvtárnak átadása, ugyyszintén a kérő- és köszönőlevelek megírása. Pedáns munkájára, páratlan kötelelességtudására jellemző, hogy a beérkezett anyagról egy-két hetenként részletes jegyzéket készített.²⁴ Ezek a jegyzékek Arany lemondásáig folytatódtak. Arany János intézte a külföldi és hazai cserekapcsolatok adminisztrálását, az ezzel összefüggő rengeteg levelezést és a sokféle ajándék-könyv megköszönését is.²⁵ Magyarázata szerint "a természettudományi művek nem az újabb beszerzések által vannak hátrányban" a humanisztikus tárgyú munkák mögött, hanem azért, mert az alapítók s adományozók könyvtárai tartalmaztak kevés természettudományi művet. Fontos volt Arany szerepe egyes nagyobb könyvadományok és vásárlások lebonyolításában /pl. Kazinczy Ferenc és Kazinczy Gábor hagyatéka és a Toldy Ferenc-féle hatalmas kéziratgyűjtemény/.²⁶ Ő sürgette a helytartótanácsnál a nyomdai köteleespéldányok beküldésének erélyesebb elrendelését és a hanyag nyomdászok megbüntetését.²⁷

A gyarapodás módja: köteleespéldány

A könyvtár állományának gyarapodása négyféle forrásból történt: köteleespéldányból, vételből, cseréből és ajándékból. A köteleespéldány útján történő gyarapodás 1900-tól a szerzeményezés nagy részét, 85 %-át jelentette. A köteleespéldányok száma jelentősen megnövekedett az 1987. évi törvény óta - mint már erről bővebben szóltunk a könyvtár funkciójával, gyűjtőkörével kapcsolatban.

V é t e l

Vételből a könyvtár gyarapodásának igen csekély része - évi 5 % - származott.²⁸ Nagyjából 1914-ig a könyv- és folyóiratvásárlásra biztosított költségvetési hitel összege megfelelő volt. 1868 március 10-én - mint már említettük - felterjesztést nyújtottak be a könyvtárosok az Igazgató Tanácsnak. Ennek egy része a vásárlásra fordítható összeggel foglalkozott: új könyvek beszerzésére a könyvtár 1867-ben /és az előző években/ összesen 1000 frt-ot kapott a költségvetésben. Amikor a tudományok fejlődése szinte kötelesen irta elő, hogy a könyvtár a modern tudományos irodalom legfontosabb kiadványait a tudósok számára beszerezze, valamint ha az Akadémia könyvtárát a nagyközönség számára is megnyitja, az eddigi beszerzésre fordított összeg nem elegendő - állapítja meg a felterjesztés.²⁹ A felterjesztés eredményes volt, mivel a könyvtár az 1869. évi költségvetésben már 5000 frt-tal szerepelt /igaz ugyan, hogy ebben szerepet játszott a Vallás- és Közoktatási Minisztériumnak 1869-től a könyvtárak állományának kiegészítésére az Akadémia számára is biztosított országos segélye/.³⁰ A vétel 1898 utáni fokozódását a költségvetési keretnek előbb 5000 forintról 6500 forintra /= 1300 koronára/, majd 18000 koronára való emelése, továbbá ennek 1901-től újabb évi 2000 koronás állami dotációval való megtoldása tette lehetővé.³¹

A könyvtár a vételre fordítható pénzt igyekezett maradandó értékekre költeni. Ennek kis - de mégis jelentős - bizonyítéka az a 25 értékes régi könyv és kézirat, amelyet Hellebrant Árpád választott ki Kálmán Farkas hagyatékából, és az Akadémia vásárolt meg a Könyvtári Bizottság javaslatára. A 25 mű között olyan értékek szerepeltek, mint pl. a Gönczi Énekes Könyv, hozzákötve Szenczi Molnár Albert: Szt. David Soltári /Lőcse, 1652/ című könyve. A külföldi művek vásárlását is fokozatosan növekvő anyagiak tették lehetővé, azonban így is viszonylag kevés külföldi monográfia megvásárlására volt mód. A külföldi vásárlások és előfizetések száma évente 520 körül volt időszakunk végén.³²

C s e r e

A csere szerepe a könyvtár összegyarapodásában viszonylag kicsi - évi 3 % - de annál jelentősebb volt.³³ A cse-repartnerek száma állandóan növekvő tendenciát mutatott /leginkább a századfordulón, miután a Berichte kiadásával az Akadémia - elsősorban König Gyula sürgetése és munkája révén - végre reális csereértékű nemzetközi folyóiratot teremtett/. A kiegyezés idején kb. 100 külföldi cserepartnernek küldte meg kiadványait a Magyar Tudományos Akadémia. 1880-ban mintegy 150, 1900-ban majdnem 200 és 1910-ben több mint 230 akadémiával és tudományos intézettel folyt a kiadványok cseréje. A korszak végén - 1914-ben - a cserepartnerek száma meghaladta a 250-et. A beérkezett csereanyag átlaga 1867 és 1885 között évi 400, 1886-tól 1897-ig évi 700, 1898-tól 1914-ig pedig évi 850 mű.³⁴

A nemzetközi csere ebben a korszakban igen fontos volt, abból a szempontból, hogy értékes természettudományi művekhez csak így jutott hozzá a könyvtár /különösen az 1910-es években/. Ennek a sajnálatos helyzetnek több oka volt. A természettudományos - matematikai csere érdekében az egész más érdeklődésű és kutatási körű Hellebrant

tett legtöbbet; az ő kiemelkedő szakértelmét s ügybuzgal-
mát azonban - életkörülményei szerencsétlen alakulása miatt -
sohasem becsülték kellően, s főkönyvtárnok soha nem lett.
Heller Ágost, a századvégi - tehát a "természettudományos"
korszak főkönyvtárnoka fizikus volt /akárcsak Eötvös és
Szily/ és tudománytörténész, mégpedig nemzetközileg elis-
mert, azonban összehasonlíthatatlanul több időt és ener-
giát fordított az Elischer-féle Goethe-gyűjtemény felállí-
tására és ügyeinek adminisztrálására, mint természettudo-
mányos és matematikai cserére és beszerzésre együttvéve.
Szily Kálmánt pedig, amikor átvette a könyvtár irányítását,
már egyáltalán nem érdekelték a természettudományok. Ezek
voltak tehát az okai annak, hogy a természettudománynak
csak az jutott, ami "magától" jött. Szerencsére azonban a
kutatások XIX. századi jellege és társadalmi helyzete miatt
- ez a magától jött anyag sem mondható jelentéktelennek.
A XIX. században ugyanis a természettudósok s matematiku-
sok java hitt a tudomány világjobbító hivatásában, bizott
a tudomány nagy, nemzetek feletti reszpublikájában. Az ok-
talan Habsburg-terror is hazánkra irányította a figyelmet,
úgyhogy az Akadémia ujraindulásával számos természettudo-
mányos társaság jelentkezett cserére. Kapott a könyvtár
periodikákon kívül értékes sorozatokat és forráskiadványo-
kat is. /Igy került be pl. Galilei műveinek monumentális
Favaro-féle kiadása és a holland akadémiai Huygens-kiadás/.
A cserével kapcsolatos utolsó határozat a háború kitörése-
kor már előremutató volt. Az Akadémia közgyűlése ugyanis
úgy döntött, hogy kiadványait megfelelő példányszámban fél-
reteszi abból a célból, hogy a háború miatt megszakadt
cserekapcsolatokat a békekötés után minél gyorsabban és tel-
jesebben lehessen majd ujraindítani.

A j á n d é k

A könyvtár negyedik szerzeményezési formája az adomá-
nyozások, ajándékok útján történő gyarapodás volt. Ez a
szerzeményezési forma az évi gyarapodás kicsi - 2 %-os -,

de annál értékesebb részét jelentette. /A csere és az ajándékozás jelentette a könyvtár gyarapodásának értékesebbik részét, mert ezek nem függtek a főkönyvtárnak érdeklődési, kutatási körétől; a vétel útján történt gyarapodás esetén a művek fajtája, műfaja bizonyos mértékig behatárolt volt a főkönyvtárnak érdeklődési köre által; a köteleespéldány-gyarapodás útján pedig mindenféle rendű és rangú iromány bekerült az állományba/. Az Akadémiai Könyvtár majdnem minden esztendőben megkapta legalább egy-egy elhunyt tudós szakkönyvtárát.³⁵ A szakdolgozat időhatárain belül a könyvtár a következő szakkönyvtárakkal gyarapodott: Elischer Boldizsár Goethe-gyűjteménye /rendkívül jelentős volt 2500 nyomtatványával, 34 Goethe- és 144 egyéb kéziratával és más Goethe-relikviákkal/; Hadik Gusztáv könyvanyaga; Katona Lajos könyvanyaga; Kaufmann Dávid hagyatéka; Pulszky Ferenc könyvanyaga; Ráth György könyvei; a Reiner Zsigmond gyűjtemény; A Siskovics Tamás könyvtár; Széchenyi István kéziratai, könyvei; Szilágyi Dávid könyvtára; Waldstein János könyvanyaga.

E hagyatékok közül legjelentősebbek - az Elischer-hagyatékon kívül - a Ráth - és a Kaufmann-hagyatéka. Ráth Györgynek, az Iparművészeti Múzeum főigazgatójának, a híres ritkasággyűjtőnek a hagyatéka, 2364 kötet XVI-XVII. századi, hazánkban nyomott könyve 1905-ben került a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára tulajdonába. Ráth György mügyűjtő és kutató volt egyszemélyben, hozzáértő gonddal gyűjtötte össze könyvtárát. Megbizott antikváriusai szálítottak neki külföldről és a hazai ritkasággyűjtőkkel is kapcsolatot tartott. A magánosoknál levő ritkaságokat is felkutatta. Pénzt és fáradságot nem sajnálva. szenvedéllyel gyűjtött, akárcsak egyetlen ritkaság megszerzése érdekében is kitartóan levelezett. / Ráth levelezése művelődéstörténeti dokumentumgyűjtemény/. Kifogástalan példányokat helyezett el polcain. Ennek érdekében akár ugyanannak

a műnek több példányát is feláldozta, hogy egy teljes kötetet nyerjen belőlük. A szétbontott könyvek vegyszeres fürdőbe kerültek, a régi tulajdonosok bejegyzései ezáltal örökre eltűntek. A példányok tehát olyanok, mintha most kerültek volna ki a nyomdából. Tökéletes technikával készült facsimilék pótolták a hiányzó lapokat. Ráth György igen sok szépen restaurált könyvet a századforduló legkiválóbb könyvkötőművészeivel köttetett be, de vannak külföldön javított könyvei is. A gyűjteményről elmondható, hogy egy sajátos kor bibliofiliájának "néma tanuja". Kaufmann Dávid vallásbölcseletnek, a Rabbiképző tanárának 2620 egységből álló, világhírű kódexeket, nagy értékű kéziratokat tartalmazó hebraika /zsidó történelemmel, héber nyelvvel foglalkozó/ gyűjteményét 1906-ban kapta meg az Akadémiai Könyvtár.³⁶ /E gyűjtemény egy részét alkotják a genizák amelyekből tekintélyes mennyiség került Pétervárra és Londonba/.³⁷ A hagyatékok néhány kötetéről a későbbiek során még bővebben szó lesz.

Feldolgozás, a munka tempója, katalógusfajták

A kiegyezés első éveiben, évtizedeiben az állománygyarapodással a feldolgozó munka lépést tudott tartani /a kiegyezéstől 1893-ig kb. 58000 mű címleírása készült el./ Az új szakcsoportrendszeren belül évről évre új szakok kerültek rekatalogizálásra - előbb két - majd háromféle katalógus keretein belül /helyrajzi, betürendes és szakkatalógus/. A betürendes és a szakkatalógus negyedréte nagyságu, különálló lapokon készült, a helyrajzi katalógus kötetformájú volt. A szakcsoportok jelölése a szakok magyar nevének rövidítéséből állt, a könyvek felállítására az egyes szakokon belül nagyság szerinti sorrendben a gyarapodás időrendjének megfelelő folyószám, numerus currens szolgált. Az 1867. év végéig három szak feldolgozása készült el teljesen: Magyar jog; Régi Magyar Irodalom; Akadémiák, Tudományos Társulatok kiadványai. Ezeket a szakokat tel-

jesen rendezték, elkészítették az inventáriumokat és a betűrendes katalógust, úgy, hogy ezeket az olvasók minden akadály nélkül használhatták.

A századforduló környékén - mint már említettük - a könyvtárban nagyarányú gyarapodás kezdődött el. Ez már gondot okozott a katalóguskészítő munkában. Még a régebbi anyagot sem tudták teljes mértékben feldolgozni, az új szerzeményeknek pedig több mint kétharmada feldolgozatlan - s emiatt látogatók számára -, hozzáférhetetlen maradt. A helyzet a XX. század tizes éveiben sem javult, 1913-ban például a beérkezett anyag felét nem katalogizálták. A meglévő katalógus pedig több szempontból nem felelt meg a kutatók elvárásainak, ezért az állományt 1904 után újra fel kellett dolgozni /az új rendszer létrehozatala és a katalógusok elkészítése évtizedeket vett igénybe/. Az 1900-as években jelentek meg a könyvtár legjelentősebb gyűjteményeinek nyomtatott katalógusai/ a folyóiratokról és periodikákról, a diplomatáriumokról és incunabulumokról,³⁸ az ősnymtatványokról, Ráth György régi magyar könyveiről, az Elischer-féle gyűjteményről, a Kaufmann-hagyatékáról/. A kéziratár rendezését, katalogizálását Rómer Flóris kezdte meg és Jakab Elek fejezte be.

AZ ÁLLOMÁNY RENDJE

A könyvtár állományát - mintegy 60-70000 kötetnyi dokumentumot - az új helyen új szempontok alapján rendezték újjá. Szakokra osztották, és megkezdték címfelvételeinek elkészítését. A munka - az alkalmazottak alacsony létszáma miatt - rendkívül lassan haladt. A szakokon belül nem alakították ki az alszakokat, így a szakkatalógus tájékoztatási célra teljesen alkalmatlan volt /tájékoztatási törekvés a könyvtárosok körében általában nem is volt és ez - sajnos - a többi nagykönyvtárra is állt/.

Az Akadémiai könyvtár magvát, a Teleki könyvtárat, beolvastották az Akadémiai Könyvtár egységes szakrendszerébe.³⁹ Később már csak a "G. Telekiek' alapítványa" feliratu bélyegző jelezte az egykori Teleki-gyűjteményhez tartozó kötetek eredetét.

A szakok a következők voltak: I.: Könyvészet és általános irodalomtörténet; II.: Akadémiák és tudományos társulatok közleményei és folyóiratai; III.: Incunabula; IV. Nyelvtudomány legtágabb értelemben /általános nyelvészet/;⁴⁰ IV.a.: Klasszika filológia, Görög nyelv, Görög irodalom, Latin nyelv, Latin irodalom; IV.b.: Magyar nyelvtudomány, Magyar irodalom, Régi magyar irodalom; IV.c.: Német nyelvtudomány, Német irodalom; IV.d.: Romanisztika; IV.e.: Angol nyelv és irodalom; IV.f.: Olasz nyelv és irodalom; IV.g.: Spanyol nyelv és irodalom. IV.h.: Szláv nyelvészet és irodalom /orosz/; IV.k.: Finn nyelv és irodalom; IV.l.: Germanisztika; IV.x.: Keleti nyelvtudomány, Keleti irodalom;⁴¹ V.: Mitológia, mondák és mesék; VI.: Magyar történelem; VII.: Történelem általában, Őkori történelem; VIII.: Történelmi segédtudományok; IX.: Biográfiák, orationes fundres stb.; X.: Föld- és népisme; XI.: Filológia tágas értelemben, Magyar, Nem magyar;⁴² XII. Jogi és állami tudományok; XIII.: Természeti tudományok, Biológia, Botanika, Állattan, Antropológia, Kémia, Fizika, Geológia; XIV.: Orvosi tudományok; XV.: Matematika és annak alkalmazása; XVI.: Gazdaság és ipar; XVII.: Művészetek; XVIII.: Teológia és egyház; XIX. Iskola és nevelés; XX.: Enciklopédiai könyvek; XXI.: Archeológia, Éremtan; XXII.: Vegyes ujságok és folyóiratok, Magyar, Német, Francia, Angol, Egyéb nyelvek; XXIII.: Miscellanea; XXIV.: Kézirattár.⁴³

A szakrendszer kialakulása idején a három leginkább használt szak a "Magyar Jog", a "Régi Magyar Irodalom" és az "Akadémiák, tudományos társulatok kiadványai" volt.

A magyar jogi irodalom elsőbbsége régi előzményeknek volt köszönhető /az Akadémia fennállásának kiegyezés előtti korszaka/. 1848 előtt a rendi országgyűlések, a megyei követválasztó gyűlések, az egész vármegyei közigazgatási rendszer, a törvényszéki biráskodás, mind-mind elsősorban a nemesség számára teremtetett jogilag örökletes, kiváltságos politikai helyzetet, az ő számukra biztosított funkciókat, amelyek megkövetelték a jogi ismereteket, a "populus Werbőczianumtól", de ugyanugy azoktól is, akik az elavult alkotmány és társadalmi berendezkedés megváltoztatását követelték. 1849 után, az abszolutizmus éveiben és a kiegyezés előkészítése idején az ország önállóságának léte, az ezért való aggodás gondolata egyaránt foglalkoztatta a tudóst és az egyszerű embert. Így természetes, hogy a tudományos kutatásban is a jogi problémák iránti érdeklődés került előtérbe. A másik két szak iránti érdeklődést viszont megmagyarázzák az Akadémia célkitűzései és fő feladatai /tudományos ismeretek könyvtárának felállítása, a magyar nyelv ápolása, valamint eredeti és fordított munkák kiadása és terjesztése/.

A különböző szakok kiépítése igen intenzíven folyt, pl. a történelem, magyar politika, általános politika, általános jogtan szakokban hamarosan megkezdődött az inventáriumok összeállítása. Több szakot Rómer Flóris kézirat-táros egymaga rendezett. Ezek a természettudományi és archeológiai szakok a következők voltak: növénytan, ásvány- és földtan, állattan, természetrajz, régiségtan, középkori régiségtan, éremtan, vegytan.⁴⁴

A HOZZÁFÉRHETŐSÉG BIZTOSÍTÁSA, AZ OLVASÓSZOLGÁLAT TEVÉKENYSÉGE

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárát bárki használhatta. A kiegészítés idején - 1867-ben - szabályozták a nyitvatartási időt, külön az akadémikusok és külön a többi olvasó számára. /A használati idő a korábbihoz képest összezsugorodott, mert nem volt megfelelő számú személyzet, amely az olvasószolgálati munkát kellőképpen elláthatta volna/.

Az olvasótermek a hét öt napján voltak nyitva, 10-1-ig, akadémikusok számára délután 3-5 között is. Az akadémiai olvasóterem ülésnapokon kizárólag akadémiai tagoknak, valamint külföldi és hazai tekintélyesebb vendégeknek volt nyitva. 1875-től megváltozott a nyitvatartás rendszere.

A délelőtti könyvtárhasználatot most már az akadémikusok számára tartották fenn, viszont délután 3-tól 7-ig mások is használhatták a könyvtárat.⁴⁵ A délutáni közolvasótermi felügyeletet a két tisztviselő - egy altiszt segítségével - felváltva látta el.⁴⁶ Az új épületben lehetővé vált szélesebb körű tudományos olvasóréteg ellátása, azonban a használat módjának megkötései bizonyos mértékig gátolták az állomány közkinccsé tételét. A kölcsönzést ugyanis akadémikusok és egyetemi tanárok számára megkönnyítették, más olvasók számára azonban rendkívül korlátozott mértékben tettek csak lehetővé. A látogatók száma az 1910-es évekig viszonylag magas volt. Évi 6-10 ezer fő körül mozgott.⁴⁷

Ez a szám az első világháború előtti években a felére csökkent. Az olvasók egyre inkább az akadémiai tagok és az egyetemi professzorok soraiból kerültek ki, a többi olvasót fokozatosan elvonta a könnyebben megközelíthető Egyetemi Könyvtár, Nemzeti Múzeumi Könyvtár, később pedig a Fővárosi Könyvtár. A könyvtár vasárnap, hétfőn, ünnepnapokon,⁴⁸ a nagygyűlés idején és a nyár két hónapjában zárva volt.⁴⁹

A könyvtári munkaidő természetesen a nyitvatartáshoz igazodott, mivel azonban a könyvtár újrarendezése hatalmas erőfeszítést jelentett, a könyvtárosok munkaideje naponta 4-5 órát is igénybe vett. A munkaidő betartása nem

értelmezhető szabályként /természetesen volt olyan eset, amikor minden dolgozó egyidőben tartózkodott az intézményben, és volt amikor csak egyikül volt bent./ A heti vagy havidijas tisztviselők mindig ugyanazon időben - a szerződésben megállapított munkaidőben -, az altisztek napi két órában teljesítettek szolgálatot. A megnövekedett könyvtári használat 1875-től változást követelt a nyitvatartási rend és a könyvtárosi munkaidő eddig követett gyakorlatában. A kötelező szorgalmi időt délelőtt 10-13-ig szabták meg, amikor minden tisztviselőnek az intézetben kellett tartózkodni. Az új munkarend gondot okozott a könyvtárnak, mert a tudós könyvtárosok nem vállalták a napi 5 órás munkaidőt /Budenz József pl. 1875-ben éppen ezért mondott le alkönyvtárnoki tisztségéről/.⁵⁰ Problémát jelentett továbbá a munkabeosztásban a tisztviselők személyének gyakori változása, a mindig alacsony altiszti létszám és bizonyos külső körülmények.

Az olvasók tájékozódását nehezítette a katalógusok korlátozott használhatósága. Ennek oka nemcsak a katalógusok - főleg a szakkatalógus - hátrányosságaiban keresendő, hanem abban is, hogy az Akadémiai Könyvtárban csak a szakkatalógusban kereshettek a látogatók /így a közönség szempontjából a legfontosabb - a betűrendes - katalógus gyakorlatilag hivatali használatra szánt jegyzék maradt/. Az olvasóknak az igényelt dokumentumokról kérőlapot kellett kitölteni, ezek jelzetét raktárosok vagy könyvtárosok keresték ki, s az olvasó csak másnap tudta meg, hogy megvan-e a keresett mű az állományban.

A könyvtár kölcsönzési forgalma

A szabályzat két kölcsönzési könyv vezetését írta elő: az egyik a kölcsönzők nevei, a másik a kölcsönzött művek szerzőinek, vagy címeinek betűrendjében tartotta nyilván a kölcsönzéseket. /A továbbiakban külön tárgyaljuk 1. a könyvtár kölcsönzési adatait - a kéziratár adatai nélkül -

és 2. a kéziratár adatait - a könyvtár egyéb adatai nélkül/. A könyvtár kölcsönzési forgalma nagyjából egyenletes volt. Évente 130-200 személy 400-1200 művet kölcsönzött /ez az egyenletesség természetesen - mint már említettem - az 1910-es évek elejéig tartott/.⁵¹ A leginkább kedvelt szak - amelyből legtöbbet kölcsönöztek - a Nyelvtudomány volt. Ezt követte az Irodalomtudomány, a Történelem és a Jog- és államtudományok. Meglepő módon sokan kölcsönöztek a Vegyes ujságok és folyóiratok szakjából.

Az Akadémia Könyvtárát előszeretettel használták a tudósok és közéleti személyiségek. Közülük a legtöbb dokumentumot kölcsönöztek: Gyulai Pál /a MTA tagja és az Akadémia I. osztályának titkára/.⁵² Goldziher Ignác /orientalista, nyelvész, akadémiai tag/, Mayr Aurél /nyelvész/, Lindner Ernő /tanár/,⁵³ Fröhlich Róbert /akadémikus, az Akadémiai Könyvtár főkönyvtárnoka/, Szarvas Gábor /tanár, akadémikus/, Szinnyi József /idősb./ /1872-től az Egyetemi Könyvtárban másodkönyvtártiszt, 1879-ben első könyvtárőr/, Bartal Antal /klasszika filológus, akadémikus/,⁵⁴ Salamon Ferenc /akadémikus, 1870-től a pesti egyetemen a magyar történelem tanára/, Heinrich Gusztáv /irodalomtörténész, a MTA tagja, 1905-től főtitkára/, Péterfy Jenő /esztéta, irodalomtörténész, egyetemi magántanár/,⁵⁵ Fraknoi Vilmos /történetíró, akadémikus, 1879-ben az Akadémia főtitkára/, Ponorí Thewrewk Emil /akadémikus, egyetemi tanár/, Bodnár Zsigmond /filozófus, irodalomtörténész, pedagógus/, Henszelmann Imre /archeológus, akadémiai tag/,⁵⁶ Budenz József /összehasonlító nyelvész, akadémiai tag/, Ring Mihály /klasszika filológus, irodalomtörténész, akadémikus/, Szabó József /geológus, egyetemi tanár, 1870-től az Akadémia III. osztályának titkára/, Szilády Áron /orientalista, a régi magyar irodalom kutatója/,⁵⁷ Mátyás Flórián /nyelvész, történettudós, akadémikus/, Böhm Károly /filozófus, akadémikus/, Rómer Flóris /pap, archeológus, egyetemi tanár, akadémikus/, Hunyady Jenő /matematikus, egyetemi tanár, akadémikus/,⁵⁸ Pesty Frigyes /történész, akadé-

mikus/, Kármán Mór /tanár/, Simonyi Zsigmond /egyetemi tanár, akadémiai tag/, Marczali Henrik /történetíró, egyetemi tanár, akadémikus/, Szily Kálmán /természettudós, egyetemi tanár, akadémikus/,⁵⁹ Schwarcz Gyula /akadémiai tag, a pesti egyetemen az ókori történelem tanára/, Vámbéry Ármin /egyetemi tanár, akadémiai tag/, Arany János /költő, műfordító, az Akadémia főtítkára/, Halász Ignác /nyelvész, irodalomtörténész, egyetemi tanár, akadémiai tag/, Hellebrant Árpád /bibliográfus/,⁶⁰ Ipolyi Arnold /történész, régész, akadémiai tag/, König Gyula /matematikus, egyetemi tanár, akadémikus/, Szilágyi Sándor /történész, akadémiai tag/, Hunfalvy János /a magyar tudományos földrajz megalapítója, egyetemi tanár, akadémiai tag/, Supala Ferenc /magyar nemzeti muzeumi segédőr/, Szilágyi Dezső /politikus, országgyűlési képviselő, akadémiai tag/, Tóth Lőrinc /jogász, akadémikus/, Volf György /nyelvész, akadémiai tag/ és Zsögöd Benő /egyetemi tanár, akadémiai tag/.

Az Akadémiai Könyvtárát más közismert vendégek is látogatták. Érdekes azok közül is megemlíteni néhányat, akik kevesebb könyvtári dokumentumot használtak ugyan, de jelentős személyiségeknek számítottak /és némelyikük nevét az utókor is jól ismeri/:⁶¹ Balog Kálmán /orvos, egyetemi tanár, akadémiai tag/, Báróczi József /tanár, író, akadémiai tag/, Barna Ferdinánd /Magyar Nemzeti Muzeumi könyvtárnok, akadémiai tag/, Barsi József /lelkész, akadémiai tag/, Bartalus István /zenetanár, író, akadémiai tag/, Berczik Árpád /író, akadémikus/, Brassai Sámuel /egyetemi tanár, akadémiai tag/, Csaplár Benedek /piarista pap, irodalomtörténész, akadémiai tag/, Csengery Antal /publicista, politikus, közgazdász, történettudós, akadémiai tag/, Eötvös József /akadémiai elnök/, Eötvös Lóránd /akadémikus/, Ferenczi Zoltán /irodalomtörténész, műfordító, akadémiai tag/, Finály Henrik /filológus, egyetemi tanár, akadémiai tag/, Frivaldszky Imre /zoológus, akadémiai tag/, Galgóczy Károly /statistikus, közgazdász, gazdaságtörténész, akadémiai tag/, Hantken Miksa /geológus, egyetemi tanár, akadémiai tag/, Hirscher Ignác /szemorvos, akadémiai tag/,

Hunfalvy Pál /az újabb magyar összehasonlító nyelvészet megalapítója, akadémiai tag/,⁶² Jakab Elek /történész, levéltáros, akadémiai tag/, Jedlik Ányos /fizikus, egyetemi tanár, akadémiai tag/, Kállay Benjamin /publicista, belgrádi diplomata, akadémiai tag/, Konek Sándor /jogász, statisztikus, egyetemi tanár, akadémiai tag/, Lehr Albert /nyelvész, műfordító, gimnáziumi tanár, akadémiai tag/, Lenhossék József /orvos, egyetemi tanár, akadémiai tag/, Lónyai Menyhért /államférfi, publicista, akadémiai tag/, Lugossy József /tanár, nyelvész, archeológus, akadémikus/, Mátray Gábor /a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának igazgatója, akadémiai tag/, Nagy Imre /történész, geológus, kuriai bíró, akadémiai tag/, Nagy Iván /történész, akadémiai tag/, Pauler Gyula /történetíró, akadémiai tag/, Pauler Tivadar /egyetemi tanár, akadémiai tag/, Pulszky Ágost /egyetemi tanár, országgyűlési képviselő, akadémiai tag/, Riedl Szentde /lapszerkesztő, nyelvész, irodalomtörténész, egyetemi tanár, akadémiai tag/, Rupp Jakab /levéltárnok, gazdaságtörténész/, Szilágyi Ferenc /a koloszvári Ref. Kollégium tanára, lapszerkesztő, akadémiai tag, történész/, Thaly Kálmán /történész, akadémiai tag/, Than Károly /orvos, egyetemi tanár, akadémiai tag/, Toldy Ferenc /a MTA-nak 1861-ig főtitkára, közben az Akadémiai Könyvtár főkönyvtárnoka, majd az Egyetemi Könyvtár igazgatója, "a magyar irodalomtörténetírás atyja"/,⁶³ Torma Károly /egyetemi tanár, akadémiai tag/, Vész János Ármin /mérnök, műegyetemi tanár, akadémiai tag/ és Wenzel Gusztáv /jogtudós, egyetemi tanár, akadémiai tag/.⁶⁴

A kéziratár kölcsönzési forgalma

A kéziratárban évi 51 kölcsönző 590 dokumentumot használt. Az egy kölcsönzőre eső évi átlag nem egészen 11,5 dokumentum. A napi kölcsönzési forgalom átlaga 3 egység volt. A kéziratári kölcsönzések nyilvántartására egy 23 x 34 cm. nagyságú félbőr-kötésű kétszeresen regisztrált

külön kölcsönzőkönyvet használtak, amelynek egyik része a kölcsönzőket neveik szerint, a másik része a kölcsönzött dokumentumokat szerzők, illetőleg címek szerint tartalmazta. /Ezt a könyvet eredetileg nem kölcsönzési célra szánták, mert a 3-5.lapokon más irányu könyvészeti bejegyzések találhatók és csak a 7. lapon kezdődnek a kölcsönzési adatok/. 1868 végéig minden rendszer nélkül egymás alatt következnek a beírt kölcsönzések, a kölcsönzők maguk jegyezték be az adatokat - nem mindig a legpontosabban - és ezt aláírásukkal ismerték el. Van eset, amikor csak a kéziratárór bejegyzésével találkozunk, a kölcsönző aláírása nélkül. A rendezési munkálatok előrehaladásával 1869-től megkezdődik a kölcsönzők nevei és a kölcsönzött iratok címei szerinti elkülönülés /ez a pozitív irányú fejlődés sajnos csak 1871-ig tartott; ekkor ugyanis Rómer Flóris távozott a kéziratárból és - mint már említettük - státuszát sokáig nem töltötték be, így az éppen csak megindult rendszeres kölcsönzési módszer abbamaradt/. A leginkább kedvelt szak - amelyből legtöbbet kölcsönöztek - itt is a Nyelvtudomány volt. Ezt az Irodalomtudomány és a Történelem követte. A kéziratárat tudósok és más jelentős személyiségek gyakran használták. A legtöbb kéziratot Toldy Ferenc, Nagy Imre, Thaly Kálmán, Gyulai Pál, Szarvas Gábor, Volf György, Hunfalvy Pál és Pesty Frigyes kölcsönözte.⁶⁵

A könyvtár anyaga mint forrás

Az Akadémiai Könyvtár nevezetesebb olvasói a kölcsönzött művekből szerzett információkat munkájuk során jelentős mértékben felhasználták. Jó példa erre Arany János, mivel a könyvtár az ő számára költői, szerkesztői, esztétikai és irodalomtörténeti munkásságának /pl. Zrinyi és Tasso című összefoglalója/ egyik fontos támasza, segítő eszköze volt. Ha valamilyen könyvre, folyóíratra volt szüksége, többnyire idelátogatott, mert mint akadémiai tag,

sokkal könnyebben olvasható és kölcsönözhető itt, mint a lakásához közelebb eső Muzeumi Könyvtárban. Amikor Széchenyi halála után emlékére írására kérték fel, az Akadémiai Könyvtárban tanulmányozta Széchenyi kiadott és kiadatlan műveit. Egyik legnagyobb eposzának, a Buda Halálának történeti forrásait is nagyrészt a könyvtárban gyűjtötte. Mint a Kisfaludy-Társaság francia, angol, spanyol színműfordításainak gondozója is, számos művet használt a könyvtár anyagából /pl. saját Hamlet- és János királyfordításai átdolgozásához/. 1868 után gyakran kikölcsönözte Vergilius, Ovidius, Tacitus, Caesar, Terentius, Plautus és Arisztophanész műveit.⁶⁶

AZ ÖSSZES ÜGYEK FŐ IRÁNYÍTÓJA: A KÖNYVTÁRI BIZOTTSÁG

Korábban már többször említettük a Magyar Tudományos Akadémia Állandó Könyvtári Bizottságának - röviden a Könyvtári Bizottságnak - a nevét. Ez a testület ugyan a kiegyezés előtt két évvel született meg, de a tárgyalt korszaknak elejétől a végéig tevékenykedett /és utána is/. A bizottság az Akadémia elnökségéhez és Igazgatótanácsához tartozott. Első elnöke Toldy Ferenc volt, alapító tagjai pedig: Arany János, Horváth Cyrill, Jedlik Ányos, Pauler Tivadar, Petzval Ottó, Wenzel Gusztáv, valamint a két könyvtárnok - Hunfalvy Pál és Budenz József - valamennyien kiemelkedő tudósok - voltak. Működése első időszakában a bizottság könyvkiadással kapcsolatos kérdéseket próbált megoldani, ugyanis a kiadványok nyomtatása rendkívül sokba került.

Az 1860-as évek második felére a könyvek előállítása, raktározása és terjesztése áttekinthetetlenné vált. Ennek a nagyon lényeges problémának a megoldására a Könyvtári Bizottság albizottságot hozott létre Lónyai Menyhért másod-elnök, Arany János főtítkár, Toldy Ferenc és Hunfalvy Pál részvételével. Az albizottság feladata a következő volt:

Takács Istvánnak - aki mint "kiadó" a kiadványok összes ügyeit intézte - "hivatalba léptekor adott elnöki utasítást megvizsgálva, amennyiben azt a könyvek kezelése tárgyában az ellenőrködést illetőleg hiányosnak találnák, hozzanak javaslatba módosítást; a könyveknek a bizottság jelentésében panaszolt silányabb füzését vizsgálják meg, általában szerezzenek tudomást arról, nem történt-e az Akadémiának az eddigi kezelés alatt valami kára...".⁶⁷

"Vélemény kívántatik a párisi Archaeológiai és Történelmi Társulatnál megkötetendő csereviszony és megajánlandó akadémiai kiadványok iránt".⁶⁸ A Könyvtári Bizottság erre vonatkozó végső állásfoglalása az volt, hogy "az Akadémia kiadványaiból egyelőre az Archaeológiai publicatiókat teljesen felajánlandónak és megküldendőnek véleményezi; egyzersmind felszólítani javasolja a mondott társaságot, foglalkozik-e szorosabb értelemben vett történelmi kiadásokkal? mely esetben a /kölcsonösségi arány megtartása mellett/, a történelmi bizottság kiadásai is megküldhetők volnának".

A könyvtár gyűjtőkörének első meghatározása szintén a bizottság döntése alapján született meg. Akkor ugyanis, amikor Eötvös József kultuszminiszter miniszteri osztálytanácsost küldött a három budapesti nagykönyvtárba, helyzetük tanulmányozására; a bizottság kimondta, hogy kész a kívánt felvilágosítást mind maga megadni, mind arra az akadémiai könyvtárnokot ezennel utasítja. Egyszersmind miután a rendeletből úgy látja, hogy a "három könyvtár hiányai a szerint fognának országos segély útján pótoltatni, mert mindenik a céljára tartozó könyvekben leginkább fogyatkozást szenved, s így egymást idővel mintegy kölcsönösen egészíteni ki; jónak vélte megbizni az akadémia könyvtárnokát, hogy egy iratot készítsen, melyben az akadémiai könyvtár jelleme meghatározottassék, s mely egyzersmind a miniszteri küldött jelentésének s a kormány további tárgyalásainak egyaránt szolgálhasson". Ezt az iratot Budenz József könyvtárnok készítette el.⁶⁹

Az Akadémiai Igazgatótanácsának 1872. május 25-i ülésén Csengery Antal másodelnök hangoztatta, hogy újjá kell szervezni a Könyvtári Bizottságot, úgy, "... hogy e bizottság havonként ülést tartván, ne csupán az akadémiai kiadványok ügyével foglalkozzék, hanem az összes könyvtári ügyek vezetése rábizva legyen...". Ez a javaslat nagy horderejű változásokat eredményezett: a bizottság létszámának és feladatkörének bővítését valamint az ülések rendszerebbé tételét.

Az Akadémia összes ülésének megbízásából a Könyvtári Bizottság ismét intenzív munkába kezdett. A felgyülemlett munkák meggyorsítására a "lajstromozás", azaz a katalógizálás befejezéséig egy díjnak, a kéziratár rendezésére - napi hat órai munkára - egy szakértő és egy megbízható díjnak alkalmazása vált szükségessé. A Könyvtári Bizottságban és az általa 1875-ben alkotott "Könyvtári Szabályzat"-ban viszonylag kevés fontos változás látott napvilágot /azonban a változások elősegítették a bizottság tevékenységének megújulását/. A bizottság február végi ülésén kinyilvánította, hogy a könyvtár létszáma nem lehet kevesebb, mint egy főkönyvtárnak, két alkönyvtárnak és egy kéziratári őr. A főkönyvtárnak feladata: a/ a könyvtár szaporítása és kiegészítése, az irodalom és könyvpiac figyelemmel kísérése; b/ a könyvtár rendezési és katalógizálási munkálatainak vezetése. Az alkönyvtárnokok feladata: a/ a könyvtár rendezésének, katalógizálásának és kezelésével kapcsolatos összes teendőknek végzése; b/ követelmény volt számukra naponta 10-1-ig rendszeresen a könyvtárban tartózkodni és a hivatalos teendőket végezni, a délutáni nyitvatartás ideje alatt - 3-7-ig - felváltva kellett a könyvtárban tartózkodniuk.

A Könyvtári Bizottság természetesen nemcsak az olvasók ellátását szabályozta, hanem megszabta azt is, hogy az olvasók milyen feltételek mellett használhatják a könyvtárat.

Az olvasóknak nyomtatott kérőlapokra kellett írniuk a kért mű szerzőjét, címét, saját nevüket és lakcímüket. A kérőlap a könyvtártiszttnél maradt. Abban az esetben, ha a kölcsönző egy hónap elteltével nem juttatta vissza a kölcsönzött könyveket, a "könyvtár tisztviselősége tartozik a könyvtár egyik szolgáját a kölcsönvett könyvekért küldeni kinek a kölcsönvevő minden térítvény után 20 krajcárt tartozik fizetni. A kölcsönvevők halálozása esetére, a könyvtár tisztviselősége tartozik a kölcsönvett könyvek visszaszerzéséről haladéktalanul gondoskodni, és eljárásáról a könyvtári bizottságnak jelentést tenni".

A "Könyvtári szabályzat" rendelkezett továbbá a Könyvtári Bizottság tagsági feltételeiről is. "1. a könyvtári bizottság tagjai: az Akadémia elnöke, főtitkára, az osztályok elnökei és titkárai, végre a főkönyvtárnok. 2. a Könyvtári Bizottság minden összes ülés napján tart ülést. Határozathozatalra legalább öt tag jelenléte szükséges. 3. a Könyvtári Bizottság feladata: a/ a könyvtár kezelése, kiegészítése, lajstromozása tárgyában rendelkezni, a főfelügyeletet gyakorolni, és esetleg javaslatait az Akadémia elé terjeszteni; b/ az újabb könyvek szerzése iránt az Akadémia egyes osztályai és bizottságai, úgy szintén a főkönyvtárnok által előterjesztendő javaslatokat és kívánatokat tárgyalni; c/ a vidéki akadémiai tagok és a Budapesten lakó nem akadémiai tagok kölcsönzési kérelmei tárgyában határozni; d/ a könyvadományokat és a csereviszonyokat illető kérvények és előterjesztések tárgyában javaslatokat tenni; e/ működéséről évenként az Akadémiának rendszeresen előterjeszteni". /Már ezek alapján szembeötlő, hogy a "Könyvtári Szabályzat" intézkedései már egy nagyforgalmú könyvtár szervezeti működésére vonatkoztak és lényegében egy sok nehézséggel küzdő, de fejlődő, modern könyvtár útját egyengették/.⁷⁰

A modern könyvtár kialakulását voltak hivatottak szolgálni a Könyvtári Bizottság tagságára vonatkozó szabályok is. Ezek szerint a bizottság elnöki tisztét mindig az Akadémia elnöke viselte, az előadók személyére viszont nem volt előírás /de ebben a bizottságban - más bizottságoktól eltérően - az volt a gyakorlat, hogy a főtitkár volt az előadó egészen 1894-ig/. A szabályzat első alkalommal határozta meg a bizottság elvi összetételét. A könyvtári munka és szolgáltatások minőségi fejlődését eredményezte, hogy a bizottság munkájában tevőlegesen részt vállalt az Akadémia vezetősége, valamint az egyes tudományágak képviselői. Ezt a megállapítást leginkább néhány kiváló bizottsági tag felsorolása támasztja alá. Ilyenek voltak: Arany János, az Akadémia főtitkára; Csengery Antal, másod-elnök, publicista, politikus, történettudományi és közgazdasági író, "az esszéműfaj egyik meghonosítója irodalmunkban"; Eötvös József, akadémiai elnök, író, államférfi, a közművelődés legkiválóbb szervezője; **Eötvös Lóránd**, akadémiai elnök, egyetemi tanár, a gravitációs **ingamegalkotója**, az Eötvös-törvény felfedezője; Ferenczi Zoltán, irodalomtörténész, műfordító, az erdélyi Múzeum Egylet és a budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatója; Goldziher Ignár, orientalista, akadémikus, sémi irodalomtörténész és a mohamedán vallástörténet kutatója; Gyulai Pál, az I. osztály titkára, irodalomtörténész, kritikus, író; Horváth Mihály, címzetes püspök, 1848-as államférfi, történetíró; Jedlik Ányos, fizikus, egyetemi tanár, a dinamó elsőkénti alkalmazásával, galvántelepeivel, optikai rácsaival és ezek kiegészítésére szolgáló osztógépével tette nevét világszerte ismertté; Korányi Sándor, orvos, egyetemi tanár, "a vesekórtan nemzetközileg elismert egyik megalapítója" és egyik olyan orvos, aki "fizikai-kémiai módszereket" alkalmazott a gyógygyógyászatban; Szabó József, geológus, egyetemi tanár, a honi földtani és talajtani térképezés, a közettani és geológiai kutatás megindítója; Than Károly, egyetemi tanár, a magyar tudományos kémia úttörője, az első kémiai iskola megteremtője; Wartha Vince, kémikus, a Műegyetem vegyészeti szakosztályának megszervezője, a borászati kémia és anyagipari

technológia jelentős tudósa.

A Könyvtári Bizottság javaslatait az anyaintézmény - a Magyar Tudományos Akadémia - is tiszteletben tartotta. Ezt mutatja az a tény, hogy a bizottság egyik javaslata még az Akadémia Alapszabályának módosulását is maga után vonta /az érintett pont a könyvtári alkalmazottak kinevezését szabályozta/. Régebben ugyanis a "főkönyvtárnokokat, gyűjteményőröket" az Akadémia összes ülésén titkos szavazással az akadémikusok közül választották. A század utolsó negyedében a könyvtár feladatai már annyira megsaporodtak, hogy a régebbi nyitvatartás mellett a főkönyvtárnokokon kívül, főállású könyvtártisztviselőkre volt szükség. Őket - a tisztviselőket - azután - az új szabályzat szerint - az elnökség nevezte ki nem akadémiai tagokból /éppen azért, hogy főállásban végezhessék munkájukat/.⁷¹ Az új "Könyvtári Szabályzat" bővítette a könyvtár nyilvánosságának mértékét. Ennek célja az volt, hogy mindenki előtt nyitva álljon az intézmény, aki tudományos célok érdekében keresi fel. Engedélyezték tehát a reáltanodák és a gimnáziumok VII-VIII. osztályos tanulói részére is a könyvtár használatát - az iskolaigazgatók bizonyító levelével.

Az 1881. évi Akadémiai Almanachban megjelent "Könyvtári Szabályzat" igen fontos új utasításokat tartalmazott a Kézirattárban őrzött ujabbkori - 1772 után íródott - kéziratok használatával kapcsolatban. Eszerint a magyar írók itt levő kiadott és kiadatlan munkáinak közlését az 1879-ben alakult Irodalomtörténeti Bizottság a maga számára tartotta fent. Kivételes esetben ez a bizottság adhatott engedélyt egyeseknek az iratok publikálására illetőleg felhasználására. /Ez a paragrafus valószínűleg azért kapott helyet a szabályzatban, mert Rómer Flóris távozása után Jakab Elek akadémikus - a Könyvtári Bizottság ajánlására - a Kézirattár anyagának rendezési munkáját 1876-tól megkapta, és időközben felhívhatta az illetékesek figyelmét a nagyértékű kéziratok jelentőségére./

1905-ben változás történt a "Könyvtári Szabályzat"-ban. Ennek értelmében a Könyvtári Bizottság tagjai közé meghívták a nemzeti múzeumi, az egyetemi és a műegyetemi könyvtárak igazgatóit.⁷² /az ellenkezője a 18. pont állításának/.

Az Akadémia összes-ülésén 1906 november 26-án - a bizottság megbízásából - a főkönyvtárnok bemutatta a könyvtár munkatársai által összeállított a "M. Tud. Akadémia könyvtárában levő folyóiratok és időszakos kiadványok jegyzékét", amelyből kitűnt, hogy a különböző szakokban összesen 1622 folyóirata van a könyvtárnak. Az összes-ülés úgy határozott, hogy ebből a kiadványból "minden akadémiai tagnak s minden nagyobb hazai könyvtárnak egy-egy példány"-t küldjenek meg.⁷³ A könyvtár egészének ekkori fejlettségi fokát tömören határozta meg évi jelentésében Heinrich Gusztáv főtitkár. Szerinte "... könyvtárunk könyvvásárlásokra évenként 15000 koronát vett igénybe úgy, hogy az Akadémia főnnállása óta egy félmillió koronánál többet költött könyvtárára. Ez nemcsak imponáló, de egyuttal páratlan eset is, mert nincs Tudományos Akadémia a világon, amely a nagyközönség számára könyvtárat tartana fönt."

A XX. század első éveiben tekintélyes mennyiségű gyarapodás növelte meg az állományt. Ennek eredményeként a főkönyvtárnok az 1911. évi bizottsági ülésen bejelentette, hogy a legutóbbi évek folyamán ajándék útján a Ráth György, Kaufmann Dávid, Reiner Zsigmond, Katona Lajos - gyűjteményekkel szaporodott a könyvtár. Ez a növekedés - elsősorban az ajándékok mennyisége és az újabb beszerzések miatt - hovatovább tarthatatlan raktári helyhiányt eredményezett /ennek megoldására azonban már az 1914 utáni időszakban történt kísérlet/.⁷⁴ A Könyvtári Bizottság tevékenységének eredményeit áttekintve megállapítható, hogy munkájuk lendülete az I. világháborúig viszonylag egyenletes volt.

A KÖNYVTÁR KÜLÖN KEZELT ÁLLOMÁNYEGYSÉGEI

K é z i r a t t á r

A tárgyalt korszakban a könyvtár négy nevezetesebb külön kezelt állományegységet birtokolt: a Kézirattárat, az Ősnyomtatványtárat, a Goethe-szobát és a Széchenyi-Muzeumot. A kézirattár a könyvtár dunaparti főraktárának első udvari benyilótermében működött. A helyiség hosszú téglalap alaku, 12,5 x 4,3 m. alapterületű, 5 m. magas terem volt, három ablakkal. Főbejárata a könyvtárból, mellékbejárata az egykori főtitkári hivatalhoz vezető, romantikus csigalépcső előteréből nyílt. Ez a szoba azonban sem raktár, sem munkahely céljaira nem volt megfelelő, mivel többnyire nappal is villanyvilágításra kényszerült, és egész évben hűvös és huzatos volt. A berendezés is rendkívül igénytelen és szinte áttekinthetetlenül zsúfolt volt. Körben a falak mentén 4,8 m. magas, nyitott, polcos, festett faállványok álltak, amelyek az 1870-es években készültek és hasonlítottak a könyvtárbeli állványokhoz. A századfordulót követően fokozatosan beállványozták a terem középső részét is: a hossz tengely mentén további két állványsort helyeztek el úgy, hogy egyik sor az udvar felé, a másik a főraktár felé nézett. A felső polcokat csak létráról lehetett elérni. A kéziratok a nyitott polcokon voltak elhelyezve, ugyanúgy, mint a könyvek, tehát a kötetek és kötegek állítva sorakoztak egymás mellett /még a közepkori magyar nyelvemlékek és a latin kódexek is/. Ebből is látszik, hogy a különféle szennyeződések támadásaitól szinte semmi nem védte az értékes kéziratokat. Egyetlenegy egészen jelentéktelen befogadó képességű zárt tere volt csak a kézirattárnak: egy régi, valószínűleg XIX. század eleji kovácsolt vasláda /itt tárolták az Arany- és Petőfi-leveleket és még néhány elsőrangú értéket/. A láda kézirattári használata Hunfalvy Pál főkönyvtárnoksága alatt kezdődött/. A kéziratok felállítási rendje a könyvtári mintához igazodott: az anyagot tudománysszakok szerint

rendezték. A kéziratár rendezését 1867-től Rómer Flóris végezte /ekkor készült el a kéziratári terem teljes be-
rendezése is/.

A gyűjtemény gyarapodását elsősorban az ajándékok biztosították. Toldynak és Döbrentének az akadémiai gyűjtemények szervezését elindító buzgólkodásától kezdve egészen a XIX. század végéig egymást érték azok a tudós társasági felhívások, amelyek hol nyelvemlékek, hol meg általában kéziratok régiségek felkutatására és beküldésére serkentették a hazafias társadalmat; a felhívások nyomán csaknem szakadatlanul áradt az Akadémia felé a mindenféle rendű és rangú régi írás. Azonban nemcsak szellemi alkotást jelentő írások és kulturális életünk alkotó személyiségeitől származó levelek érkeztek be - tehát amelyek a kézirat fogalmába beletartoztak -, hanem mindenféle színvonalú iromány: oklevelek, országos iratok, hatósági és hivatalos akták, gazdasági és peres iratok, számadások, jelentéktelen személyektől származó missilisek, sőt időnként teljes családi levéltárak is. Az Akadémia - mint fiatal intézmény - természetesen mindent elfogadott és bekebelezett gyűjteményébe. Ebből persze az következett, hogy a kéziratár túllépte a kéziratgyűjtemény határait: a különböző családi és köziratok egyre növekvő mennyisége miatt félig levéltárrá vált. Ebben a torz fejlődésben csak a XX. század eleje hozott fordulatot /akkorra ugyanis egyrészt lelohadt a nemzeti gyűjtőszenvedély, másrészt az anyain-tézmény vezetősége is belátta, hogy nem minden írás kézirat, és 1902-ben a kéziratár gyűjteményének nagyrészt átadták az Országos Levéltárnak/. Az, hogy az Akadémiai Könyvtár kéziratára a XIX. században is megőrizte rendeltetésszerű gyűjteményi jellegét, az nem annyira a tudatos gyarapításon múlt - mint az előbbiekből látható volt -, hanem inkább a főúri mecénások ajándékain és az elhunyt akadémikusok kézíratain. Az előbbieket XVII. századi írók és XVIII. századi tudósok közzétételre szánt, de nyomtatásban meg nem jelent műveivel, az utóbbiak pedig a XIX.

századi írók és tudományos műhely mindenfajta termékével újból meg újból jelentékenyen megerősítették az akadémiai gyűjtemény kéziratári "profilját".⁷⁵

Az új szerzemény leltározása a könyvtár általános növedéknaplójában történt 1870-ig. Ekkor nyitotta meg Hunfalvy Pál a kéziratári növedéknaplót. A naplózás módja igen egyszerű volt: a szerzeményezés keltének és módjának, valamint a szerzett kézirat címének megjelölésén kívül másra nem terjedt ki; még az idevágó adatok is időnként pontatlanok voltak. A kéziratár anyagának katalógusát először Jakab Elek készítette el. Kétféle katalógust alakított ki: szakrendit és betürendit. A szakkatalógus szakonként - ezekről később lesz szó -, és a szakokon belül a felállítás rendjében tartalmazta a katalóguscédulákat. Minden kötetről vagy kötegről egy-egy cédula tájékoztatót, de rendkívül hiányos és következtetlen módon. Az egyes cédulák a raktári jelzeten kívül csak elnagyolt cimleírást adtak, legtöbbször csak a szerzőt és a címet közölték, a többi fontos adatot részben vagy egészben elhagyták. Hasonlóképpen ki nem elégítők az analekta-csomók és a leveleskötegek lapjai; az előbbiek csak összefoglaló címen, részletezés nélkül voltak felvéve, az utóbbiak pedig csak a levélíró és a címzett nevét, a levélváltás évét vagy éveit és a levelek darabszámát tüntették fel, de korántsem mindig. Voltaképpen tehát ez a katalógus - bár főkatalógusnak volt szánva - inkább csak leltári nyilvántartás céljára volt alkalmas, semmint az anyagban való tájékoztatásra. Még alacsonyabb igényszintet reprezentált a betürendes katalógus - mint másodrendű segédlet.

Éppen ez volt az oka annak, hogy már a XX. század elején megfogalmazódott az elképzelés: készüljön egy teljesen új betürendes katalógus, olyan, amely az egyes kötetekről és kötegekről nemcsak egyetlen címfelvételt nyújt, hanem annyit, amennyi a bennük szereplő kéziratok száma. Csakis ezzel a

második - Heinlein István által elkészített - katalógussal jutott a kéziratár olyan segédeszközhöz, amely lehetővé tette a rendszeres kutatás megindulását /és amelyet már érdemes volt később folytatni/. Ez az új katalógus két különböző egységből állt. Egyik része a szűkebb értelemben vett kéziratanyag volt /kötetes kéziratok és analekták mutatója/, a másik része pedig a levélgyűjteményben történő eligazodást segítette. A cédulák - nagyedrért alaku /21x18 cm méretű/ meritett fehér lapok - könyvszerűen felállított dobozokban voltak elhelyezve. Az egész katalógus 72 dobozt töltött meg. A felvételek kézírással történtek.

Ami a kéziratoknak a szakokon belül történő elrendezését és tárolását illeti, a módszer a kiegyezés és az első világháború között végig az volt, hogy ugyanazon szerző kézirateit előbb nagyság, azután tárgy szerint csoportosították, az így nyert csoportokból adódó iratcsomókat pedig kötegekké formálták. A nagy terjedelmű kéziratok művei általában külön kötegekbe kerültek, a néhány lapos analekták és levelek ellenben többnyire tömegesen, gyakran százas csomókban alkottak egy-egy köteget. Ha azonos szerzőtől származó vagy tárgyilag összetartozó analektákból nem telt ki egy csomó, akkor különneű kéziratokat foglaltak egy kötegbe. Így azonban sok probléma született, mert az ilyen fasciculusokat nehéz volt közös cím alá vonni, márpedig a katalógizálás sommásan történt. Az ilyen szisztéma alapján kialakított kötegek - homogének és heterogének egyaránt - zárt egységek, feldolgozás után a bennük foglalt kéziratok rendjét és számát változatlanul kellett megtartani. /Kivételt csak a 16. szak - az oklevélgyűjtemény - jelentett: az egyes oklevéltartó dobozokba bármikor be lehetett illeszteni új szerzeményt, mivel ez a szak egyetlen sorozatot képezett. Itt ugyanis a rendező elv kizárólag az oklevelek keltének időrendje volt, tekintet nélkül a személyi és a tárgyi tényezőkre/.

A kéziratanyag elrendezésének hátrányai nagyon korán megmutatkoztak, ezért 1905 után - főleg a különmemű analéktákat tartalmazó kötegeken belül - alapvető átalakítást kellett végezni. A kéziratári rend egészének megváltoztatására azonban nem került sor.

Már többször szó volt a kéziratár szakrendjéről. A szakrendet Rómer Flóris és Jakab Elek hozta létre /a rendszer tervét Rómer dolgozta ki és kisebb részben ő is valószínűsítette meg; ezt a munkát Jakab Elek 1891-re fejezte be/. A rendszer 16 fő szakra oszlott. Ezek a következők voltak: 1. Magyar nyelvtudomány; 2. Magyar és latin kódexek; 3. Népköltészet és színművészet; 4. Magyar irodalom /levelezés/; 5. Könyvészet; 6. Magyar irodalom / régi és újabb írók művei/; 7. Vegyes; 8. Történelem; 9. Egyház és bölcsélet; 10. Orvostan; 11. Mennyiségtan, mértan, építészet; 12. Természet-, ásvány- és vegytan; 13. Ipar, kereskedelem, gazdaság; 14. Hadtudomány; 15. Jogtan; 16. Oklevélgyűjtemény. A Történelmet és a Jogtant további alszakokra tagolták. A Történelem alszakjai: Oklevéltan, Cimertan, Genealogia, Pecséttan, Éremtan, Naplók, Chronologia, Statisztika és Földrajz; a Jogtan alszakjai: Általános jogtan, Politika, Országgyűlés, Vármegye, Város. További tagolódást a nagyság szerinti csoportosítás tett lehetővé, ugyanis minden fő- és alszak elvileg négy - folio, quadro, octavo, duodecimo - nagyságcsoportra oszlott; gyakorlatilag csak a folio, quadro és octavo nagyságcsoportokat használták.⁷⁶

Az értékes kéziratok XIX. század végi gondozása sok jószándékról, áldozatkészségről, de - sajnos - kevés érzékről és hozzáértésről tanuskodott. Hunfalvy érdemének tudható be, hogy a kéziratár az Akadémiától jelentős anyagi támogatást kapott a kéziratok épségének megővésére, gondozásukra. Ennek következményeként vált lehetővé, hogy

Jakab Elek rendezési munkálatai általános állományvédelemmel járhattak együtt. Minden kéziratcsomó szakiparos által készített könyvtáblaszerű, szalagokkal összeköthető borítólapot kapott. Ez nemcsak az összekeveredés és szétszóródás, hanem a gyűrődés, beszakadás, bepiszkolódás és egyéb rongálódások ellen is védelmet nyújtott a gyűjteménynek.

Nem volt szerencsés a romlásnak indult darabok megjavítására irányuló törekvés. Szakszerű könyvtári konzerválásról vagy restaurálásról akkoriban még a fejlettebb könyvtárkultúrájú országokban sem volt szó - nálunk még kevésbé. A századfordulóig végzett állományvédő munkák eredményei elrettendő példái a kegyeletnélküli irat- és kötéskezelésnek. Beszakadt vagy szétszakadozott kéziratlapokat házilag vastag papírcsik ráragasztásával vagy kasirozással igyekeztek megmenteni. Az volt a hiba, hogy ezekhez a műveletekhez enyvvet használtak ragasztó gyanánt, ami többé-kevésbé hasznavehetetlenné tette a "restaurált" darabokat. A kasirozás vagy papírcsik alól kiszorult enyvréteg ugyanis összemocskolta, összekeményítette, részben olvashatatlanná tette a kéziratokat. Nemcsak a könyvtáros tett azonban efféle kárt, hanem a könyvkötő is, ha kötésre vagy átkötésre kopottas, szakadozott kódexeket, egyéb kéziratokat munkákat adtak neki. Az ő restauráló tevékenysége ugyanis általában a történeti kötéstáblák lefejtésével, új divatos diszítésű kötés felrakásával, gyakran a kódexlapok széles kerületben való körülvágásával, a lapszélek aranyozásával vagy "márványozásával" járt. A legnagyobb baj az, hogy ezeket a károkat főleg a XVI-XVII. századi anyag szenvedte el; a XVIII-XIX. századi kéziratok és kötések, mint - akkori felfogás szerint - különösebb gondozást nem igénylő darabok, elkerülték a kártevő javítást. A századforduló után - a szűkülő költségvetés, később a teljes fedezethiány miatt - egyre növekvő igénytelenség, szegényesség jellemezte a kéziratok megóvásának lehetőségét.

Az ősnymtatványtár

A tárgyalt korszakban az Akadémiai Könyvtár Ősnymtatvány-gyűjteményének első jelentős szerzeménye Pulszky Ferenc adománya volt 1867-ben, aki 1000 forint értékű, 1200 kötetes könyvtárát ajándékozta az Akadémiának. Ezek között volt az egyik kiemelkedő szépségű ősnymtatvány, az 1470-ben Rómában nyomtatott Iustinianus. A ferrarai, fehér indafonatos diszítéssel gazdagon illuminált első lap a neves bécsi humanista, Ratzenberger cimerét viseli, a szöveg gondos javítását pedig - a bejegyzés szerint - 1493-ban - egy magyar emandátor, a körmöcbányai Paulus Schaidervégezte Baptista Guarino könyvéből. Pulszky ajándékaként került a könyvtár tulajdonába Boccaccio: De claris mulieribus első kiadása /Ulm, 1473/ és Patrarca: Epistolae de insigni oboedientia et fide Griseldis /kb. ugyanebből az időből, ugyancsak Ulmból, unikum, vagy legalább mint variáns egyetlen ismert példány /a két mű egy kötetben van összekötve/. Pulszky további ajándékai: Lucanus: Pharsalia. Milano, 1491., Horatius: Opera. Velence 1494. és Publicius: Ars orandi. Velence 1485. Ugyanebben az évben más ajándékozótól is érkeztek ősnymtatványok, mégpedig Oltványi Pál földéaki prlébánostól: Auoltis: Consilia sece responsa iuris. Milano 1483. Concilium Constantiense. Hagenaue 1500. és Iuvenalis: Satirae. Nürnberg 1497.

Az ezután következő évtizedekben sem nagyobb mennyiségű ajándék, sem tervszerű beszerzés nem növelte az ősnymtatvány-gyűjtemény állományát. Ez a korszak azonban a feldolgozó munka hatalmas fellendülését hozta. 1886-ban ugyanis Hellebrant Árpád munkájának eredményeként napvilágot látott az Akadémiai Könyvtár ősnymtatványainak nyomtatott katalógusa.⁷⁷ Hellebrant Árpád 1878-ban kezdte el az ősnymtatványok "bibliográfiai leírását". 1883-ig már nemcsak

meghatározta és leírta - teljes részletességgel - az addigra 466-féle, a duplumokkal együtt 493 darab ősnymtatványt, hanem már be is adta a kéziratot az Akadémia Irodalomtörténeti Bizottságának. A bizottság Ábel Jenő filológusnak és Csontos Jánosnak - a Nemzeti Múzeum könyvtárosának - adta ki bírálatra Hellebrant katalógusát és ők még ugyanennek az évnek a végén benyújtották a kiadásra vonatkozó javaslatukat. A kötet azonban csak 1886-ban jelent meg, amelynek fő oka a lektorálás elhúzódása volt. A kézirat összevetését a könyvtári állománnyal Csontos kezdte meg, de a következő év végén Csontos elfoglaltsága miatt Ábel Jenő vette át és végezte el egyedül.

Hellebrant katalógusának több fontos érdeme van. Annak ellenére, hogy Magyarországon úttörő jelentőségű munkát végzett, katalógusa nemzetközi színvonalu volt. Felhasznált minden Magyarországon található bibliográfiai segédeszközt, és valóban csodálatot kelt, hogy a Gesamtkatalog der Wiegendrucke, Copinger, Reichling, Haebler, a British Museum és számtalan egyéb gyűjtemény katalógusainak megjelenése előtt olyan katalógust tudott összeállítani a Magyar Tudományos Akadémia állományáról, amelyet később is csak elenyészően csekély számban kellett helyesbiteni. A kötet hatféle - szerzői, tárgyi, időrendi, városok szerinti, nyomdák szerinti, possessor - mutatóval felszerelve, az egyes példányok állapotának leírásával, a possessor-bejegyzések közlésével és az összes hozzáférhető katalógusokra vonatkozó utalásokkal, latinul jelent meg, s így a nemzetközi használatra is alkalmassá lett. Érdemei ellenére azonban két súlyos hibája volt Hellebrant művének. Ezek közül az egyik nem őt terheli. Az akadémiai lektorok, illetve indítványuk alapján az Irodalomtörténeti Bizottság érthetetlen módon azt kívánta, hogy Hellebrant dolgozza át eredeti kéziratát úgy, hogy az ősnymtatványok cimleírásait, illetve a közölt szövegrészeket a bennük szereplő rövidítések feloldásával közölje. A filológus Ábel Jenő részéről

a kérés érthető volt, de Csontosai komoly hibát követett el, mert neki tudnia kellett, hogy Hain óta az ősnyomtatványok meghatározásának, összehasonlításának egyik legfontosabb eszköze az egymástól eltérő rövidítések gondos figyelembevétele. Ehelyett azt kívánták, hogy "a legnevezetesebb és legérdekesebb incunabulumok jellemző lapjairól hű hasonmások adandók", mivel a rövidítések "az incunabulumok típusainak hű characterét ugysem adják vissza".⁷³

A rövidítések feloldása az oka annak, hogy bizonyos esetekben Copingernek Hellebrantra támaszkodó leírásai sem mindig kielégítőek a meghatározások számára. A katalógusnak az a másik hibája, hogy nem a gyűjtemény darabjainak raktári számát adta meg, hanem az egyes műveket látta el sorszámmal /a megjelenési év alapján; az év nélküliek betűrendben követték egymást/. Mivel az ősnyomtatványok igen gyakran több darabból álló kolligátumok, a Hellebrant-számok alapján az ilyen köteteknek mindig csak az első darabját lehet megtalálni. A katalógus nem jelzi, hogy a többi darab mivel volt egybekötve.

A következő időszakban a könyvtárnak nem volt világos képe ősnyomtatvány-állományáról, elképzelhető, hogy az ősnyomtatványok néhány darabja eredetileg egyes szakok közé került és még a Hellebrant-katalógus elkészülése után is ottmaradt. Hellebrant Árpád 1886-ban 493 ősnyomtatványt regisztrált. Ezzel szemben 1892-ben a könyvtár évi jelentése még csak 355 ősnyomtatványról tud a "rendezett" szakok egyikében, az "Incunabula" szakban. Még 1904-ben is - az akkori jelentés tanúsága szerint - csak 358 ősnyomtatvány szerepel az állományban. 1905-ben viszont egyszerre 400, 1907-ben pedig 445 lesz a számuk /ez azért rendkívül érdekes adat, mert az ezidőtájt beérkezett Ráth- és Kaufmann-gyűjteményt nem olvasztották be a könyvtár többi állományába, hanem mindig külön kezelték, a bennük levő ősnyomtatványok tehát ezekben a számokban nem szerepelhettek, különben se arányosak velük/.

1896-ban Bartal Antal professzor, akadémikus adott a könyvtárnak egy nagyon ritka kiadásu Perottust /*Rudimenta grammatical Firenze kb. 1482-83/*. 1898-ban egy hármaskolligátumból álló kötet, Szirmay Andor ajándéka csatlakozott ehhez: *Constitutiones indyti Regni Hungariae /Mátyás király törvényei/ lipcsei 1488-i kiadásának majdnem ép példánya és vele egybekötve Poggius, Iohannes Franciscus: Contra fratrem Hieronymum. Nürnberg /1488 után/ és Dialogus inter clericum et militem. Köln /kb. 1489/ /ezek közül a kolligátum első tagja képvisel rendkívüli értéket/*. Az 1902-ben kapott 1200 kötetes Siskovics János könyvtárban is volt egy két műből álló ősnymtatvány-kolligátum: *Autoritates Aristotelis. Speyer 1496 és Beda: Registrum auctoritatum Aristotelis. Köln 1495, valamint egy biblia /Bázel 1491/*.⁷⁹ Az 1905. év megint nagy eseményt hozott a könyvtár és ősnymtatványtára számára. A nagy bibliofil könyvgyűjtő Ráth György, a Magyar Tudományos Akadémiára hagyta több mint 2000 kötetes hungaricum-könyvtárát, amelynek 143 magyar vonatkozású ősnymtatványt köszönhetünk. Ez egyszerre megnövelte az ősnymtatványtár rangját. A Ráth-gyűjteményhez katalógus is készült. Ez a katalógus azonban rendkívül igénytelen: az ősnymtatványokról csak a megjelenés helyét és évét közli /a nyomdászt nem/, Hain számok nincsenek, 21 esetben pedig csak annyi van, hogy hely és év nélkül. Hasonló sorsa volt az 1906-ban kapott Kaufmann Dávid-hagyaték ősnymtatványainak is /13 értékes héber ősnymtatvány/. Az első világháború előtti évekből értékes ajándék még a Reiner Zsigmond és a Katona Lajos könyvtár /azonban az ősnymtatvány-gyűjteményt ezek alig gyarapították/.

A háború előtti évek jelentősége annál nagyobb volt a raktározás fejlődésének szempontjából. Ekkor történt meg ugyanis az ősnymtatványok raktári beszámozása és a betűrendes katalógus elkészítése. Az ősnymtatvány-köteteket

három formátum szerint - a már ismert folio, quart és oktáv - három csoportban sorszámmal látták el, megjelenési évüktől független felállításban. A jelzeteket Incun F, Incun Q és Incun O feliratu, kis, négyzet alakú címkéken beragasztották a kötetek első táblájának belső oldalára. A kézzel irt 20x24 cm méretű katalóguscédulákra mostmár a cím fölé ezek a kötetjelzetek kerültek, egy Hellebrant-példányba pedig bevezették az új jelzeteket. Ezután minden ősnymtatványt meg lehetett találni akár a betürendes katalógus, akár a Hellebrant-katalógus alapján.

A G o e t h e szoba

A Goethe-szoba története - az Akadémiai Könyvtár számára - 1895 július 24-én kezdődött. Ekkor olvasta ugyanis fel Szily Kálmán Wlassics Gyula kultuszminiszter levelét, amelyben a miniszter beszámolt arról, hogy dr. Elischer Gyula egyetemi magántanár, kórházi főorvos, felajánlotta az Akadémia számára - feltételekkel - a nagybátyja, Elischer Boldizsár örökségeként tulajdonába került Goethe-gyűjteményt, egyúttal 2000 forintos alapítványt téve a gyarapítás céljaira. Szily Kálmán ismertette az adománylevél tervezetét is. Ez tartalmazta a feltételeket. A feltételek között első helyen szerepelt a gyűjtemények különálló, zárt helyiségben történő elhelyezése, a következő elnevezéssel: "Goethe-szoba. Elischer Boldizsár és Elischer Gyula alapítványa". A további kívánságok négy pontban foglalhatók össze: 1. a gyűjtemény legértékesebb darabjainak állandó kiállítás keretében, üvegezett asztalokban közszemlére tétele, 2. a gyűjtemény anyagából magyar és német nyelvű katalógus készítése, 3. állandó gyarapítás a felajánlott alapítvány felhasználásával, 4. Elischer Boldizsár olajfestményének jeles hazai festőművésszel történő elkészítése a Goethe-szoba számára. Az adománylevél megismerése után az ülés úgy döntött, hogy átveszi a gyűjteményt és elfogadja az adományozó feltételeit. Miután az Akadémia elnökségének rendelkezése értelmében a gyűjtemény a Könyvtár gondozásába került, az átvételre, rendezésre és a kikötések

végrehajtására Heller Ágost főkönyvtárnokot kérték fel.

Az Elischer-gyűjteménnyel a korabeli - magyar, osztrák és német - sajtó is foglalkozott. Frankfurt am Main és Weimar vezetői 100000 aranymárka vételárat ajánlottak fel Elischer Gyulának, aki nem fogadta el az összeget. Elischer Boldizsár halála után unokaöccse kiállítást rendezett az öröklött darabokból, amelyet Fodor József, Heinrich Gusztáv, König Gyula, Schwimmer Ernő egyetemi tanárok és Wlassics kultuszminiszter is megtekintett. Az Elischer család hazafias felajánlása mellett valószínűleg a miniszteri látogatásnak volt köszönhető, hogy az értékes gyűjtemény Magyarországon maradt. Heller Ágost a felállítás kérdésének tanulmányozására megtekintette a nagy weimari Goethe-gyűjteményt. /Utjának tapasztalatairól 1896 április 27-én számolt be. Jelentése kiterjedt a folyamatban levő rendezési munkákra, méltatva egyben az adományozás jelentőségét és a gyűjtő személyét is/.⁸⁰

A gyűjtemény alapítója 1813 március 23-án, Eperjesen született, szepességi "cipszer"-családból. E német anyanyelvű családok között az Elischerek igen ismertek és elterjedtek voltak. A Szepességben az evangélikus egyházkerületben nem kevesebb, mint 42 ilyen nevű különböző, rokonságban csak nevüknél fogva levő családot tartottak számon. Elischer Boldizsár apja, id. Elischer Boldizsár 1816-tól haláláig Eperjesen élt, köztisztviselőként álló mészáros-, majd főcéh-mesterként. Három fia közül a legidősebb, Boldizsár, jogi pályára lépett, másodszülött fia, Károly, apja mesterségét követve Kassán élt, ahol művészetpártoló mecénásként ismerték. A legfiatalabb testvér, Gábrriel Antal, fiatalon elhunyt. Károly legidősebb fia, Gyula, orvosprofesszor lett és nagybátyja örököséként ajándékozta a híres Goethe-gyűjteményt az Akadémiának. Az ifjú Elischer Boldizsár tanulmányait mindvégig kitűnő eredménnyel végezte. A jogakadémia elvégzése után 1838-ban Pesten telepedett le, ahol egészen

1896 március 25-én bekövetkezett haláláig dolgozott mint "köz- és váltóügyvéd". Mint a váltójog magántanára, az 1850-1854. évben a pesti egyetem jogi karán német nyelven tartott előadásokat. Rendkívüli szaktudása révén számos nagy pesti cég, majd az Osztrák-Magyar Bank ügyésze lett. Írókból és művészekből álló kiterjedt baráti körében segítőkészsége, humanitása közismert volt. Több egyesületnek volt választott és tiszteletbeli tagja.

Goethe-relikviák iránt táplált gyűjtőszenvédélyét indokolta a magyarországi német családok Goethe-kultusza és saját diákkori inspirációi. Goethe személyiségének és műveinek varázsa a magyar irodalom egyes íróira is óriási hatást gyakorolt. Ezeken kívül Elischerre egy-két nagy, nemzetközileg számottevő Goethe-gyűjtemény is hatott /első-sorban a Hirzel-féle gyűjtemény/.³¹ Elischer Boldizsár gyűjtőtevékenysége az 1850-es években kezdődött. Külföldi utazásait Goethe-utaknak /Goethereisen/ nevezte és később is, mint a weimari Goethegesellschaft, a bécsi Goetheverein és a frankfurt am maini Freies Deutsches Hochstift tagja, illetőleg az utóbbi tisztségviselője, minden alkalmat megragadott, hogy gyűjteményét gyarapíthassa. Az évek során olyan hirnévre tett szert, hogy a Goethe-kutatók egyes kiváló reprezentánsai egyre-másra keresték fel. A Goethe-kultusznak alig volt olyan megnyilvánulása, amelyet ő anyagiilag ne támogatott volna.

A gyűjtemény végül 4000 darabossá fejlődött. A tárgyak tíz csoportra oszthatók: Goethe-kéziratok; kortárs-kéziratok; Goethe-arcképek; éremgyűjtemény; könyvtár; metszetek; zeneművek; ásványgyűjtemény; Goethe-szobrok és ereklyék. Az anyag lajstromozása, átvétele és magyar-német nyelvű nyomtatott katalógusának elkészülte után létre kellett hozni az adományozás alapvető feltételeként az ugynevezett Goethe-szobát. Az Akadémia vezetősége e célra a palo-

ta földszinti részén levő két sarokszobát jelölte ki, mely fekvése és kedvező világítása miatt megfelelőnek látszott a gyűjtemény számára. A gyűjtemény különlegesen értékes darabjai az akkori kor ízlésének megfelelően elkészített vitrinekben és szekrényekben kaptak helyet. A szekrények tetejét szobrok, a falakat reprodukciók díszítették, a bejáratú ajtó felett Elischer Boldizsár nagyméretű olajfestménye tekintett le a látogatókra⁸² /Balló Endrének - a kor kiváló portréfestőjének - az alkotása/. A kiállítás általánosságban a zsúfoltság és a szecesszió benyomását keltette, de anyaga nagy hatást tett a látogatókra. A gyűjtemény vonzereje az ország határain túl is hatott.

A Goethe-szoba megnyitása 1896 május 31-én, meghívott vendégek jelenlétében zajlott le. Az I. számú vendégkönyv hiven őrzi az első nap krónikáját, az első bejegyző - Eötvös Lóránd nevében - Zichy Antal volt. Aláírását Széchenyi Béla, Szász Károly és Szily Kálmán neve követte. A politikai és tudományos világ jelentős képviselőiként megjelent vendégeket Heller Ágost és Elischer Gyula fogadta, a Kultuszminisztériumot Wlassics Gyula miniszter személyesen képviselte. Zichy Antal megnyitó beszédében részletesen taglalta a gyűjtő és gyűjtemény kettősségét, és azt az örvendetes tényt, hogy a megnyíló Goethe-szobával a főváros újabb nevezetességgel gyarapszik. A miniszter rámutatott, hogy a Magyar Tudományos Akadémia legfontosabb feladata a hazai irodalom és tudomány ápolása és a német szellem iránti különös nagyrabecsülését fejezi ki a Goethe-szoba létesítésével. Elischer Gyula zárszavában felidézte nagybátyja emlékét és bejelentette, hogy goethe weimari koporsóján babérkoszorút helyeztetett el.

A kiállítást hétfőn, szerdán, pénteken délelőtt 10-12 között díjmentesen, más napokon és időpontokban 1 korona beléptidíj ellenében lehetett meglátogatni. A látogatások szá-

bályozására az Akadémia háromnyelvű tájékoztatót jelentetett meg. A látogatók száma évente átlagosan 2000 volt. Az I. számú vendégkönyv alapján regisztrálhatók a nevezetesebb látogatók:⁸³ Baróti Lajos /irodalomtörténész és történet-író/, Borovszky Sámuel /akadémikus, történész/, Tolnai Vilmos /akadémikus, irodalomtörténész, filológus/, Eötvös Károly /politikus, író/, Vértessy Jenő /irodalomtörténész, esztéta/, Lampért Géza /író/, Földessy Gyula /akadémikus, író, műfordító/, Heller Bernát /irodalomtörténész, folklorista/, Hatvany Lajos /író, kritikus/, Kövesligethy Radó /akadémikus, egyetemi tanár, csillagász/, Ballagi Aladár /akadémikus, történész, egyetemi tanár/, Szász Zoltán /író, ujságíró/, Fadrusz János /szobrászművész/, Kodály Zoltán /akadémikus, zenetudós/, dr. Kaczián Géza /irodalomtörténész/, Kuncz Aladár /irodalomtörténész, író/, Jászai Mari /színművésznő/, Hubay Jenőné Czebián Róza /a hegedűművész neje/,⁸⁴ Vikár Béla /akadémikus, költő, műfordító/, Stein Aurél /orientalista/, Teveli Mihály /tanár, író, műfordító/, Berde Mária Julianna /költőnő, író/, Endrei Zsolt /író, irodalomtörténész/ és dr. Király György /író, irodalomtörténész/.⁸⁵ A Goethe-szobának nagy szerepe volt a magyarországi Goethe Társaság létrejöttében. A magyarországi Goethe-kultusz kibontakozása több olyan egyesülést hozott létre, melyek komoly gyűjteményként tartották számon az Akadémia Goethe-szobáját.

Heller Ágost az 1896-ban kiadott alapkatalógus előszavában részletezi a Goethe szoba anyagát. "Számra nézve a gyűjteményben foglaltatik Goethe műveinek 20 összkiadása 320 kötetben. Első kiadások 135 mű. Disz- és képes kiadások 13 mű. Levelezés 64 mű. Életírások 458 mű. Műveinek ismertetése 584 mű. Folyóiratok, értekezések, kisebb nyomtatványok 695 szám. Goethe-kézirat 34 szám. Kortársak kéziratai 144 szám. Goethe-arcképek 233 szám. Kortársak arcképei 157 szám. Metszetek, fényképek /közöttük a Kaulbach

féle Goethe-galéria nagy folio-kiadásának teljes példánya/ 675 szám. Emlékérmek 22 szám. Zeneművek 366 szám. Ezen tárgyakon kívül a teremben el vannak helyezve: a karlsbadi ásványgyűjtemény 4 skatulyában, a Treppel-féle és 2 Rauch-féle Goethe-mellszobor, néhány kis Goethe-mellszobor, 2 kisebb Goethe-szobor teljes alakban, a weimari Goethe-Schiller-émlék kis utánzata, a Juno Ludovisi mellszobra, Carl August, weimari nagyherceg kis szobra teljes alakban, Goethe arcának gipszlenyomata stb.⁸⁶ Az egész gyűjtemény mintegy 4100 darabból áll /körülbelül 2500 darab nyomtatvány /1446 kötet és 1056 füzet/, 178 kézirat, 1063 kép és metszet, 22 érem, 366 zenemű stb./." Elischer Gyula maga is műgyűjtő volt, és a birtokában levő Goethe-ereklyéket és emléktárgyakat 1896-ban kölcsönképpen átengedte a kiállítás céljaira, melyek azután az évek folyamán ajándékká válva, a gyűjtemény részeivé lettek. Elischer Gyula ezenkívül 2000 forintos alapítvánnyal is támogatta a gyűjtemény gyarapítását.⁸⁷

A Széchenyi Múzeum

Szily Kálmán főtitkársága alatt - mint már említettük - határozta el a Magyar Tudományos Akadémia egy Széchenyi-Múzeum kialakítását. A múzeum számára összegyűlt kéziratok, könyvek és egyéb relikviák rendezésére, a múzeum bútorainak elkészíttetésére 1902-ben Viszota Gyulát kérték fel. Ő nem tartozott szorosan a könyvtár dolgozói közé, fizetését a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól kapta. 1902 és 1905 között mégis minden szabadidejét - pedagógiai munkája mellett - a múzeum anyagának összeállítására fordította és életét Széchenyi István kultuszának ébrentartására szentelte. Ezért a múzeum 1905-ben történt megnyitása után őt bízták meg az igazgatói teendők ellátásával.

A KÖNYVTÁR MÜVELŐDÉSTÖRTÉNETI JELENTŐSÉGE

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára megnyitása után - mint harmadik legnagyobb tudományos könyvtár - igen nagy jelentőségű volt a hazai művelődésben. A könyvadományozások és cserék elbirálásával hamarosan a szabályzat is foglalkozott. A reformkori értelmiség - néhány későbbi akadémiai tag - továbbfejlesztette az Akadémia eredeti célkitűzését, hogy a magyar nyelv "kiműveltessék", azaz alkalmas legyen a tudomány és irodalom magyar nyelvű művelésére. Ez az értelmiség úgy vélekedett, hogy a tudománynak és az irodalomnak hatnia kell a korra, alakítania kell a társadalmat. Ez fogalmazódott meg Eötvös József 1869-es nagygyűlési megnyitójában, amikor az Akadémia feladatait vázolta: "Központot jelölni ki, ahol a magyar nemzet összes szellemi tevékenysége összefoly, ahonnan az egész hazára kisugárzik: intézetet alkotni, mely azon eszméknek, melyek más művelt nemzetek körében támadnak, közvetítője legyen, s egyszersmind hű tükre saját műveltségünknek, s amely a világ tudományos kincseit magyar nyelven közölve a nemzet fiait arra buzdítsa, hogy a civilizáció nagy munkájában ők is részt vegyenek: ez volt Széchenyi István célja az Akadémia megalapításánál". Az Akadémia ennek szellemében szervezte munkáját jelentette meg kiadványait és jutalmazta évenként a legkiemelkedőbb magyar műveket. Már első kiadványából, "A' Magyar Tudós Társaság Alaprajza és Rendszabásai"-ból a külföldi intézeteken kívül, minden hazai vármegye, kerület, szabad királyi város, püspökség, káptalan, egyetem, akadémiák, kollégiumok és gimnáziumok számára küldött példányt.⁸⁸

Kisebb könyvtárak támogatása

Eötvös kultuszminiszter 1869 elején a közkönyvtárak - de főleg a három budapesti nagykönyvtár - ügyében "indokolt indítványt" kívánt a törvényhozás elé terjeszteni. Ekkor ugyan nem született törvény a könyvtárak segélyezésére, de tény, hogy az Akadémia Könyvtára 1869-től évi

5000 forint összegű dotációt kapott. Ezáltal sikerült fejleszteni a központi szolgáltatásokat. 1871-ben 69, 1885-ben 116 hazai intézmény kapott ingyenes akadémiai kiadványokat. Az 1885-ös Akadémiai Almanach bizonyítja, hogy a kiadványokból jutott az ország minden részébe. /Erre példa az Alsókubini Csaplovics-Könyvtár, az Aradi Királyi Főgimnázium, az Aszódi Gimnázium, a Besztercebányai Evangélikus Gimnázium, A Bonyhádi Algimnázium; Budapesten 24 intézet /pl. a Fővárosi Tanítóegyesület, a Nemzeti Színészeti Tanoda, az Állami Közép Ipartanoda és a József Műegyetem/; Debrecenben a Református Kollégium és az Országos Gazdasági Intézet; Marosvásárhelyen a Teleki-könyvtár, a Református Kollégium és a Székely Nemzeti Múzeum; Gyulán a Békés Megyei Művelődési Egylet, Nagyszebenben öt iskola; Zágrábban a Délszláv Tudományos Akadémia, a Tudományegyetem, a Múzeum és a Horváth Archaeológiai Társaság, Losoncon a Közkönyvtár/.

A kiadványok szétküldését 1886-ban szabályozták. Kategóriákat határoztak meg arra vonatkozóan, hogy az iskolatípusok közül melyek kapnak minden kiadványt ingyen, melyek csak bizonyos kiadványokat, és milyen iskolákat juttatnak - természetesen folyamodásra - évente egy alkalommal nagyobb könyvösszeállításhoz. A szabályzat leglényegesebb pontja az volt, hogy "a hazai történelmi, régészeti és természettudományi társulatok felhatalmaztatnak, hogy nyomtatott kérelmek útján egyenesen az Akadémiai könyvkereskedéstől ingyen szerezhessék be a körükhöz tartozó akadémiai kiadványokat".

A bizottság 1890 szeptemberében tárgyalta utoljára az iskoláknak juttatandó kiadványok ügyét. Megállapították, hogy a korábbi intézkedés nem szolgálta a gyakorlat érdekeit. Véleményük szerint "a kedvezményadást nem helyes az iskola minőségéhez szabni: főreáliskolákon, algymnáziumokon is lehetnek tanárok, akik a történettudományt, régiségtant szép sikerrel művelik, mintahogy tényleg vannak is,

s mindemellett ez iskolák könyvtárainak az e szakokba vágó akadémiai kiadványokért most teljes árt kell fizetniök, holott egy-egy főgymnásium, amelyben talán nem is foglalkozik e tudományokkal senki szakszerűleg, egészen ingyen kapja". Ezért a bizottság azt ajánlotta, hogy az Akadémiai Értesítőt - ha ezt a kívánságukat az iskolák záros határidőn belül bejelentik a főtitkári hivatalnak - "az összes hazai felső- és középiskolák, egyetemek, akadémiák, gymnásiumok, reáliskolák, gazdasági és kereskedelmi akadémiák, tanítóképző intézetek" ingyen és bérmentve kapják meg. A többi kiadványt - amennyiben három hónapon belül megrendelik - egy-egy példányban ötödáron, vagy pedig mindezeket a "Könyvkiadó Vállalat" illetményével együtt évi 10 forint átalányösszegért; a különalapok /Kazinczy-, Széchenyi, Teleki-alap/ költségén kiadott munkákat pedig féláron rendelhetik meg. "Egyéb- tanintézetek, kívánatra az Akadémiai Értesítőt szintén ingyen és bérmentve, a többi kiadványokat pedig, a "Könyvkiadó Vállalat" kivételével, féláron rendelhetik meg a Főtitkári hivatalnál".⁸⁹ Általánosságban megállapítható, hogy 1898-ban már 244 hazai iskola, könyvtár és egyesület részesült az átalányfizetés kedvezményében. A kölcsönzési forgalom azonos színvonalú volt az Országos Széchényi Könyvtárával és az Egyetemi Könyvtárával /az olvasóterem forgalma a két utóbbiban nagyobb volt/. Az Akadémia Könyvtára viszont az ország műveltségi színvonalának emeléséhez a XIX. század második felében alapvető segítséget nyújtott.

Az alapítók szándékának megvalósulása

A könyvtár alapítóinak és további gyarapítóinak az a szándéka, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára az egész nemzet műveltségének fejlődését szolgálja, nagymértékben megvalósult az Akadémia tudománypolitikájával, szervezésének és bizottságainak tudományos irányításával.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárosai 1831-1949, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1987., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. U.S. 18 /93/; 68.o.
2. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 45/. 45.o.
3. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 45/. 46.o.
4. Csapodi Csaba - Tóth András - Vértesy Miklós: Magyar Könyvtártörténet, Gondolat, Budapest, 1987.; 231.o.
5. Magyar Tudomány, 1976. 9.szám: 557. o.
6. Haraszthy Gyula: A 130 éves Akadémiai Könyvtár /Könyv. A Magyar Tudomány 1956/1-3. sz.-ból/. s.n., s.l., 1956?; 74.o.
7. Csapodi Csaba - Tóth András - Vértesy Miklós: Magyar Könyvtártörténet, Gondolat, Budapest 1987. 229.o.
8. Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárosai 1831-1949, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1987., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. U.S. 18./93./; 72.o.
9. Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárosai 1831-1949, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1987, 34. o.
10. Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárosai 1831-1949, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1987. 32.o.

11. Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárosai 1831-1949, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1987. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. U.S. 18 /93/; 86.o.
12. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei. 45/; 17.o.
13. Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárosai 1831-1949, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1987, /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei. U.S. 18. /93./; 107.o.
14. Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárosai, 1831-1949, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1987. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei U.S. 18. /93/; 34.o.
15. Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárosai, 1831-1949, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1987. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei U.S. 18. /93/. 35.o.
16. Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárosai 1831-1949, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1987. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei U.S. 18./93/. 37.o.
17. Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárosai 1831-1949, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1987. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei U.S. 18./93/. 38.o.
18. Könyvtáros, 1982, 3.szám: 165.o.
19. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1965-1975/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei. 45/; 16.o.

20. Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárosai 1831-1949, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1987., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. U.S. 18. /93/; 60.o.
21. Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárosai 1831-1949, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1987., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei U.S. 18. /93/; 61.o.
22. Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárosai 1831-1949, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1987., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei U.S.18. /93/; 62.o.
23. Berlász Jenő - Sz. Németh Mária: Az Akadémiai Könyvtár múltja és jelene /Klly. a Magyar Könyvszemle 1956. évi 4. sz.-ból/, s.n., Budapest, 1956.
/A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai. 2./; 3.o.
24. Gergely Pál: Arany János és az Akadémia Könyvtára /Klly. a Magyar Könyvszemle 1957. évi 4.sz.-ból/, s.n., Budapest, 1958. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai, 6/; 4.o.
25. Gergely Pál: Arany János és az Akadémia Könyvtára /Klly. a Magyar Könyvszemle 1957. évi 4.sz.-ból/, s.n., Budapest, 1958. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai, 6/; 5.o.
26. Gergely Pál: Arany János és az Akadémia Könyvtára /Klly. a Magyar Könyvszemle 1957. évi 4.sz.-ból/, s.n., Budapest, 1958. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai, 6/; 6.o.
27. Gergely Pál: Arany János és az Akadémia Könyvtára /Klly. a Magyar Könyvszemle 1957. évi 4.sz.-ból/, s.n., Budapest, 1958. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai, 6/; 7.o.

28. Csapodi Csaba - Tóth András - Vértesy Miklós: Magyar könyvtártörténet, Gondolat, Budapest, 1987. 230.o.
29. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei. 45./ 16.o.
30. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei. 45./ 17.o.
31. Berlász Jenő - Sz. Németh Mária: Az Akadémiai Könyvtár multja és jelene /Könyv. a Magyar Könyvszemle 1956. évi 4.sz.-ból/, s.n., Budapest, 1956. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai 2./ 9.o.
32. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1826-1961 /szerk. Rózsa György, Csapodi Csaba, Moravek Endre, Szentgyörgyi Mária, Weger Imre/, Akadémiai K., Budapest 1960.; 14.o.
33. Csapodi Csaba - Tóth András - Vértesy Miklós: Magyar könyvtártörténet, Gondolat, Budapest, 1987. 230. o.
34. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1826-1961. /szerk. Rózsa György, Csapodi Csaba, Moravek Endre, Szentgyörgyi Mária, Weger Imre/, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960.; 35.o.
35. Csapodi Csaba - Tóth András - Vértesy Miklós: Magyar könyvtártörténet, Gondolat, Budapest, 1987. 230.o.
36. Csapodi Csaba - Tóth András - Vértesy Miklós: Magyar könyvtártörténet, Gondolat, Budapest, 1987. 306.o.

37. Fejezetek a 150 éves Akadémiai Könyvtár történetéből /Klly. a Magyar Tudomány 1976/9. sz.-ból/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1976., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. U.S. 2 /77/; 7.o.
38. Berlász Jenő - Sz. Németh Mária: Az Akadémiai Könyvtár multja és jelene /Klly. a Magyar Könyvszemle 1956. évi 4.sz.-ból/, s.n., Budapest, 1956. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai. 2./ 9.o.
39. Fejezetek a 150 éves Akadémiai Könyvtár történetéből /Klly. a Magyar Tudomány 1976/9.sz.-ból/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Budapest, 1976., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. U.S. 2./77/ 17.o.
40. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 45./ 23.o.
41. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 45/. 24.o.
42. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 45./ 25.o.
43. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 45./ 26.o.

44. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 45./ 13.o.
45. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1826-1961 /szerk.: Rózsa György, Csapodi Csaba, Moravek Endre, Szentgyörgyi Mária, Weger Imre/, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960.; 12.o.
46. Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárosai 1831-1949, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1987., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. U.S. 18 /93/;69.o.
47. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1826-1961 /szerk.: Rózsa György, Csapodi Csaba, Moravek Endre, Szentgyörgyi Mária, Weger Imre/, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960.; 14.o.
48. Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárosai 1831-1949, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1987., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. U.S.18 /93/ 69.o.
49. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1826-1961. /szerk.: Rózsa György, Csapodi Csaba, Moravek Endre, Szentgyörgyi Mária, Weger Imre/, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960.; 12.o.
50. Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárosai 1831-1949, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1987., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. U.S.18 /93. / 69.o.
51. Berlász Jenő - Sz. Németh Mária: Az Akadémiai Könyvtár multja és jelene /Klny. a Magyar Könyvszemle 1956. évi 4.sz.-ból/, s.n., Budapest, 1956.
/A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai. 2./ 10.o.

52. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 45./; 30.o.
53. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 45./; 31.o.
54. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 45./; 32.o.
55. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 45./; 33.o.
56. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 45./; 34.o.
57. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 45./; 35.o.
58. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 45./ 36.o.
59. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 45./ 37.o.

60. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 45./ 38.o.
61. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 45./ 39.o.
62. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 45./ 40.o.
63. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 45./ 41.o.
64. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 45./ 42.o.
65. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1865-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 45./ 28.o.
66. Gergely Pál: Arany János és az Akadémia Könyvtára
/Klny. a Magyar Könyvszemle 1957. évi 4. sz.-ból/,
s.n., Budapest, 1958. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai, 6./; 3.o.
67. Magyar Tudomány, 1976. 9. szám: 565.o.

68. Fejezetek a 150 éves Akadémiai Könyvtár történetéből /Klly. a Magyar Tudomány 1976/9. sz.-ból/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1976., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei U.S. 2./77./; 39.o.
69. Magyar Tudomány, 1976. 9. szám 565.o.
70. Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből /1965-1875/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1965., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 45./; 52.o.
71. Magyar Tudomány, 1976. 9. szám 565. o.
72. Fejezetek a 150 éves Akadémiai Könyvtár történetéből /Klly. a Magyar Tudomány 1976/9. sz.-ból/, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1976., /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei U.S.2./77/42.o.
73. Magyar Tudomány, 1976. 9. szám: 568.o.
74. Magyar Tudomány, 1976. 9. szám: 569.o.
75. Berlász Jenő: Az Akadémiai Könyvtár kézirattárának átalakulása /Klly. a Magyar Könyvszemle 1957. évi 3. sz.-ból/, s.n., Budapest, 1957. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai 4./ 7.o.
76. Berlász Jenő: Az Akadémiai Könyvtár kézirattárának átalakulása /Klly. a Magyar Könyvszemle 1957. évi 3.sz.-ból/, s.n., Budapest, 1957. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai 4./ 4.o.
77. Csapodi Csaba: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának ősnymtatványgyűjteménye, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1967. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 53./ 9.o.

78. Csapodi Csaba: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának ősnymtatványgyűjteménye, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1967. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei. 53./ 10. o.
79. Csapodi Csaba: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának ősnymtatványgyűjteménye, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1967. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 53./ 11.o.
80. György József: Az Akadémia Könyvtára egykori Goetheszoobája és nevezetesebb magyar látogatói, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1968. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 55/; 6.o.
81. György József: Az Akadémia Könyvtára egykori Goetheszoobája és nevezetesebb magyar látogatói, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1968. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 55/; 7.o.
82. György József: Az Akadémia Könyvtára egykori Goetheszoobája és nevezetesebb magyar látogatói, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1968. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 55/; 8. o.
83. György József: Az Akadémia Könyvtára egykori Goetheszoobája és nevezetesebb magyar látogatói, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1968. /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 55./ 9. o.
84. György József: Az Akadémia Könyvtára egykori Goetheszoobája és nevezetesebb magyar látogatói, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Budapest, 1968. / A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 55./ 10. o.

85. György József: Az Akadémia Könyvtára egykori Goethe-szobája és nevezetesebb magyar látogatói, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1968.
/A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei. 55./ 11. o.
86. György József: Az Akadémia Könyvtára egykori Goethe-szobája és nevezetesebb magyar látogatói, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1968.
/A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 55./ 13.o.
87. György József: Az Akadémia Könyvtára egykori Goethe-szobája és nevezetesebb magyar látogatói, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. Budapest, 1968.
/A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 55./ 14.o.
88. Könyvtáros, 1976. 8. szám: 476.o.
89. Könyvtáros, 1976. 8. szám: 478.o.